

II

KERESZT ELŐTT, HALÁL ELŐTT

Ő egész szép, világos világunk, melynek utolsó boldog fiataljai voltunk! Törvényeid szabatosan utasítottak, biztos fonalat, fáklyát adtak kézbe a labirintusokhoz. Mindennek értelme volt még, a lemondásnak, tilalmaknak, s a belőlük fakadó szenvedésnek is, mert meggyőződéseink, fogadalmas elszánásaink szentesítették erejüket. Mily hibátlanul igazodtam el akkor éjszaka Villi élettervén: mint pontosan rajzolt, kiszínezett térképen. Szeretni fog testvérül és szeretni fog hitvesül külön-külön, ahogy víz és olaj el tudnak helyezkedni egymás felett, soha el nem vétett régióban. Senki, semmi nem dobálta még össze a parancsolatok törvénybetűit, hogy rakjuk újra, újmód össze, szerencsétlen rejtvényfejtők! Még nem kallódtunk. Vékony hártya fedte már a poklot, mely felett eljártunk, de még nem perzselte semmi a talpunkat, s nem láttuk az árnyék kúszó közeledtét, melynek homályából sem fonálon, sem hamunyomon vissza soha nem találtunk zsenge hiteinkhez.

Észre sem vettük, hogyan sodródtunk tova a múltból. Nem figyeltük saját hűtlenségünket. Vagy nem kihevertem magam is mély baráti megindultságomat, mellyel a két fiatal lélek sorsa egy időre megterhelt? Egyszerűen nem értünk rá és nem voltunk eléggé lelki szegények, hogy hordozni tudjuk évekig a másokért való gondot, hogy ne zsugorodjék igény nélkül való epizóddá saját életfeladatunkhoz képest a másoké. Pár nap múlva széthullottunk, engem szellemőrítő vizsgák vártak, külföldi évek s egy hosszú

betegség. Vitt, sodort az élet, többnyire fekete felhők alatt, de vitt. Aztán jött a háború nyomasztó végtelensége.

Ismét Villi fogott el, mint messze elbitangolt, szökevény állatot. Hűségesen nyomon követte életemet, írásaimat, talán mert boldogabb volt nálam, és jobban értett a szeretethez.

Tizenhét nyarán hívó levelet kaptam tőle. Nagyon kért, látogassam meg a nagymamánál, ahol hadiszalmaözvegykedik. Amikor az őrház elé befűjtatott a lezüllött, rongyosodott kisvonat (az eső nyakunkba folyt benne, s a kalauz panaszkodott, hogy késünk, mert elpattant a kazán „gőrcsöve“), majdnem azt hittem, nem vár senki, vagy idegen vár, akit nem ismerek. Villi olyan sokban megváltozott. Megnőtt, vagy legalábbis megsudárodott. Szokott matrózbúza helyett szalmasárga mosókosztűmöt hordott, és komolyan soha hosszúra nem növé haját némi fufanggal konttyá gyömöszölte.

A kociúton csaknem némán viselkedtem. Semmit sem tudtam róluk, és közben annyit vesztett mindenki, féltem, hogy sebekre tapintok. Villi kevesebb szeleburdisággal, de a régi őszinteséggel számolt be életállomásairól. Kétesztendő menyecske, s tanulmányait az ötödik év folyamán abbahagyta.

— Mindjárt megérted ezt. Az uram — egyike a hajdani levélküldözőknek — a frontról futott haza értem. Tudtam róla, hogy nagyon szerelmes, láttam rajta azt a mohó boldogságsóvárgást, ami megszállta némelyiket ott a pokol tornácában. Bírni akart, azal a reszkető gondolattal, hogy meghal, mielőtt megölelt volna! ... Azt tudod, hogy édesapámat alispánnak választották, s akkor átbútorozódott és átlármásodott a házunk. Egyáltalán a mi házunk ... a gyöngyházberakásos szalonbútorral és a meghatározott fogadónapokkal ... kicsimama egyébbel való örö-

kös elfoglaltságával, vöröskeresztes ambícióival, melyek révén biztos helyzetbe került a helyi arisztokrácia körében és a legmagasabb tiszti társaságban ... mindez igazán nem volt alkalmas egy hosszú mátkaságra. Terhére voltunk kicsimamának, még Imre rövid szabadságai alkalmával is untattuk. Apámnak csak az nem tetszett, hogy leánya egy kofferrel menjen férjhez ... Imrét kedvelte elejétől fogva, és megígérte neki a megyei főorvosi kinevezést. De csak „majd“, mert nem segítette volna hozzá a világot a felmentéshez. Azt mondta, becsület kérdése, hogy az alispán családtagjai arcvonalban szolgáljanak. Szerettem pályámat, de Imrét még jobban szerettem, és éreztem: vagy most, vagy soha meg nem alapítom reménybeli otthonomat, és nekem, te azt tudod, saját otthonom nem volt soha. Ez nem hálátlanság, de én örökké lengtem apám és nagymamám között. Egy drága szív s egy tiszta, átlátszó jellem a legtöbb a világon, amire építeni lehet. Hát kieroszakoltam magamnak a sorstól, apámtól azt a koffert, és kiutaztam Imrével a frontra.

És elmesélte a furcsa mézeshónapok történetét, amikor beöltözve ápolónőnek, kitartóan segített urának egy galíciai kórházban. Ez a véresen szomorú, de a mindennapi irgalom gyakorlása által külön megszentelt hitvesi közösség akkor szakadt meg, midőn férje közvetlenül a tűzvonal mögé került, ahova nem vihették feleséget.

— Pedig de jó lett volna, ha együtt kerítenek be segélyhelyével együtt engem is! És most Transzbajkáliában vigasztalnék egymást, nem kilométerek ezrein keresztül egy-egy sovány rablevelezőlapon! ... Különben pedig visszairatkozhatnám az egyetemre, a baj ott van, hogy nagymama erősen reám szorul. Apám állása ma százsoros felelősséggel jár, alig tud kitekinteni a gazdaságba. Nagymama keze alól hiány-

zik a zsellérek java, és az emberek általában úgy elromlottak. Még az asszonyokkal is alig lehet bírni, a foglyok pedig csak úgy úrdolgában törik magukat. S nagymamát még az aggodalom is gyötri Palkó miatt.

— Mi van hát Palkóval? Én azóta se láttam, amikor tizenegy nyarán majdnem elmenekült Bágyrévről.

— Szegény. Két évig, mint gyakornok, szinte rabszolgája volt főnökének, ezalatt mindössze háromszor találkoztunk. De nem fogod elhinni: szívesen volt távol hazulról. Valami bántotta ... nem tudom, az a buta gyermekincidens a nyakkendővel, vagy az én befutó postám — mert később már csak Imrének engedtem meg, hogy írogasson, s ő nagyon élt ezzel az engedéllyel. Aztán összekerültem az öcsémmel az egyetemen. És akkor ismét jó testvérek lettünk. Aranyos volt, még gardírozott is a bálokon ... Persze, most már ő is katona. A vajdaszállási közösöknél. Éppen kiképző tanfolyamon van.

Nehezen tudtam elképzelni Palkót katonának. Tűnődtem, ő fejlett-e daliára, vagy a hazának ilyen nagyok a szükségei. Soha nem éreztem úgy, milyen tragikum van a szóban: „Mindnyájunknak el kell menni.“

— Különbözik kilátásunk van rá, hogy a napokban hazalátogat. És jól viseli magát, tudod, az ő nagy engedelmissége!

Bágyréven az élet oly békességgel indult, mint hajdanában. Holdfény világította a vajszín lépcsőket, a virágfürtös oleandereket, amikor megérkeztünk. A nagymama a régi nyájassággal fogadott — ő mindenkit szeretett, aki kedves volt az övéinek. Bizonyára sohasem hallotta a francia közmondást barátaink barátairól, de neki a szíve diktálta az élettempót, melyre a legszebb közmondások ráillettek.

A vacsora is úgy esett, mintha minden a régiben volna. Pedig hát csak a nagymama nem cserélődött ki. Abban a szép korban volt, amelyben pár esztendő nem változtat a test és lélek megtalált formáin. Vagy talán mégis valamivel még jobban megcsöndesedett, csak tartotta magát hősiezen régi törvényeihez? Istenem, hogy elfutott a hat esztendő, immár az indiánok is kezdtek visszaváltozni fehér emberekké. A legidősebb galléros inget viselt, és nagyon sunyin pislantgatott Szia felé.

Szia szép is volt mostan! Ennek ugyan elfoghaták urát az oroszok — mert ő is menyecske volt már —, azért sem hagyta magát búnak. A falubeli illemtant, mely a leányt pillangózza, míg az asszonyoknak sötét szoknyát, fejkendőt és örökre eldugott haját ír elő, rég sutba dobta. Csinosabban s még csillámlóbb tisztaságban járt, mint valaha is, arcán a szín nem volt sem konyha, sem napfény kicsalta pirosság, hanem valami mesterkedett dolog. A kendőt is úgy kötötte („a szégyentelen“ — mondta Vénágnis), hogy kilátszódjék fényes-barna választeka. Csupán kisegíteni járt be a házba, s egyébként ami igaz, igaz: talpra tette ura elesett gazdaságát a hadisegélyből. Borjúkat, ökröket szerzett már, de hadigazdag kedvében is volt mindig. Ha kérdezték, mi van Nyikulicával, csak legyintett:

— A jó hejt van!

Ezért a hányavetiségért semmi szidalmat fel nem vett. Jámbor-csalafintán visszafeleselt a feddésre:

— Hát nem jobb ott tudni, mint a lövészárokban?

Villi viszont igazi fogolyfeleség módján viselkedett. A gazdasági teendőkből férfit helyettesített: revolvere, korbácsa volt, és gyakran hajtott kocsi — de túl e kényszerű legénykedésen kis úriasszony maradt. Éjjeliszekrényén ott őrizte fényképét a nyílt

arcú, fiatal katonaeorvosnak, akire azonban rávállott, hogy kitüntetéseknek csak szalagját viselte, pedig nemcsak „kenőcs-érmei“ voltak. Bizonyos szuggesztíót gyakorolhatott a kép Villire, mert mellette mindig korán ébredt, s aztán átsétált Lábaviszi kíséretében a postára. Maga mindennap írt a fogolynak: délután, amikor én elvonultam napi penzumomra, ő is elbújdosott a kert valamely zugába töltőtollával, levéldobozával.

— Mert arra számítok, hány izenetem elvész! Egy dolgot tízszer is tudatok ...

Szóval rendes, helyes, szerelmes hadiasszony volt, mindenütt ott és úgy, ahogyan kellett, és mégis, némi nyugtalansággal készült Palkó jöttére. Az álmához a két idősebb félvért küldte ki, mi már kinőttünk a vendég elé való robogásokból. Inkább a verandán várakoztunk a nagymamával együtt, ünneplőben. Villi mostanában egyébként is nagy gondal öltözködött, mintha féltene és óvna magát, nehogy ellomposodjék a határidő nélküli, örök várakozásban. Volt egy ruhája, melyet azóta sem tudtam elfelejteni, pedig már itt-ott meghúzta egy ág puha kreppanyagát, talán fakult is a gyakori mosásban. De mint minden valódi szép dolog: nyúttében is bővölni tudott. Ez a ruha csak derékban tapadt szorosra, különben ujjban, aljarészben sűrűn, omlatagon suhogta körül a hajlós, serdülően fiatalos természet, s az apró hímzett kobaltkék virágok a nyári szélben majdnem elevenen imbolyogtak a táncosan lebbenő anyagon, és Villi olykor a haját is kibontotta, vállat verő, göndör fürtjeit, s egy kék lenvirágot dugott füle mögé.

Így sétálgatott aztán órákig leszegett fejvel a boltívre nevelt gesztenyesor alatt, behullva önmagába, s én tudtam ilyenkor, hogy az egész pompázás mind csak urának szólt, hogy őt álmodja maga mellé

sok ezer kilométernyi távoból. Nem akar hanyatlani, hervadni, lemaradni: neki öltözik, érte virágozik ...

S így állt ki a verandafokra, csak haját fogta összebb azon az alkonyon is, amikor Palkót vártuk. A frontjelöltet, aki alig titkolta megindultságát, amikor meglátott minket. Elvágott, kurta, szinte dadogó szavak törtek elő ajakáról:

— Istenem ... itthon vagyok ... még egyszer ... nagymamánál!

Ez az eláradás olyan sok volt tőle, akit túlzottan szemérmes fiúnak ismertünk, szinte makacsnak a maga köré vont határvonal elzárásában! Csaknem kidobogott a szíve, talán hallottam is rebbenését.

De az első este nyugtalan, foszforeszkáló örömfénye hamar lekopott róla s napjairól. Bár elővette polgári ruháit, melyekben kevésbé tűnt fel keskenyvállúsága, és bár pontosan végezte a ház körül szokott tiszteit, mégsem volt a régi, tőlünk függő fiú többé, aki hajdan úgy érezte magát, ahogy Villi meg a nagymama hangolta. Kedvességein valami állandó keserűség, zúgolódás nélküli mélabú ködlött. Tudtuk, hogy kifogástalan katona — hiszen kis fehér kaucukcsillagot viselt már, sőt nagyanyja előtt még humoros dolgokat is elmesélt kiképzése idejéből —, de ha magunk közt voltunk, vitézi életét sivárnak és főleg oktalannak festette le. Azonban mint kikerülhetetlen végzetparancsba beletörődött, és soha fel sem vetette a gondolatot, hogy kibújhatna a kényszer alól. Ha sajnálkoztunk rajta, elhárította.

— A kötelességteljesítés nem mindig gyönyörűséges valami, hanem azért legtisztább dolog, ha az ember ... vállalja.

Villit most is híven szolgálta, főképp postáját intézte egész szenvedéllyel. Ha vöröskeresztes fogolylap érkezett, alig érte lába a lépcsőt, úgy futott fel

vele. Arcán tűnődő, talányos mosollyal figyelte nénje csöndesen felragyogó arcát. Szó se róla, szívesen szánta oda Villinek a boldogságot, mely végre is vihardúlt és csak szép emlékeken meg reményeken nyugvó boldogság volt. Nénje férjes volta némi respektust is kiválthatott benne: ez megint előttejárás számba ment, az élet egyik korlátjának e friss átugratása, mint valaha az érettséginek.

S mégis: mintha minden szavát, mozdulatát a szemrehányás egy magyarázhatatlan rezdülete árnyékolná, mely csak a végzetnek szól, nem személyeknek. Egy beteg gyermek jutott róla eszembe, aki halála előtt pár nappal egy éjszaka felköltötte anyját, testvéreit. Kérdezték, mit akar, s ő csak azt felelte:

— Ti mind olyan jól alusztok, amikor nekem meg kell halmom nemsokára!

Szegény kicsike, a getsemánébeli panaszra botlott rá, Krisztusnak tanítványköltögető zokszavára, amelyre tanítatlan is elvergődik minden reménytelenül szenvedő, hallva az épek bizakodó lélegzetvételét.

Ti mind olyan jól alusztok!

Vagy nem aludt-e nagymama, akinek soha sejtelve sem volt, mi ment végbe hosszú éveken át a mellette élő, leheletközelben senyvedező unokában? Nem aludt-e Villi, aki a tovasodort üdvösség hétországán átszúrt izeneteit lesve, ontotta semmibe vágyakozásait?!

De nem, Villi nem aludt igazában. Bár akkor nem tudtam ezt, és azt sem láttam, mi gyötri Palkót legbelülről. Mindent a balsejtelmekből magyaráztam, eszembe sem jutott, hogy néha a meghalás nem is a legszomorúbb szerep. Csak lázadoztam magamban: miféle világot értünk, amikor ép és fiatal — oly nagyon fiatal! — életekre úgy kell néznünk

mint halálfiakra, holott csak ötven-hatvan év múlva járna ki az értük való szünetlen szívszorongás. Mi-féle világot, amikor mint a tél előtti csípős hideg éjszakák a levelet, úgy sárgítja el a nagy, örök hideg előérzete az ifjúságot.

Lassan persze ráébredtem, hogy Palkón nem láttam keresztül valójában. Egy délután a kertben olvastam, a kis füvesen, melyet az úttól sűrű fagyalsövény zárt el. Villi meg Palkó hangját hallottam a ház felől, s a vesszők közt rájuk láttam: majdnem vontatott lépésekben jöttek lefelé. Gyümölcsért indulhattak ki. Villi karján fehér hancsosár himbált. De eszük egészen másutt állhatott. Hevesen vitatkoztak, rekedt és hangos suttogással, ahogy felindult, de önmagukat fékező, csillapítani vágyó emberek.

— Emlékezz a Madi leckéire: lépcsőn, kivált ha meredek, férfi megy előre. Hát ez csak elég meredek, Villi. Előre megyek, s egyszer az életben megelőzlek!

— Ahelyett, hogy megnyugtatnál, fenyegetőzől! Ez férfiás? Ez halálfélelem!

— A szó nem jó, Villi. Ez nem halálfélelem, ez halálbizonyosság.

Pillanatra most megálltak, éppen előttem.

— Elveszed az imádkozó kedvemet a gyávasággal!

— Ki a gyáva? Hát nem elmegyek?

Palkó a kezében tartott könnyű bottal egy gyökérbogot szurdosott, aztán csendesen emelte fel a fejét, elnézett a messzi céltalanba, mint bevégzett tusa után. Sírásfényűen, de elszántan mosolygott, száját nála szokatlan, kemény konoksággal összezárta. Villi most közelebb lépett hozzá, s megfogta a csuklóját.

— Palkó — kérdezte hirtelen kivirágzó szánalom-

mal, oly meleg kedvességgel, ahogy csak négyszemközt tud asszony megnyilatkozni —, miért nem kéred a felmentésedet? Apám elintézné ... hiszen mi már áldoztunk, nemcsak Imrét, de engemet is ... S mert a fiú még jobban elsötétült, hozzátette:

— Ha te restelled, én megkeresem apámat az ügyben. Tartozik ennyivel a nagymamának is ...

Erre Palkó elsápadt, és szeme fenyegetően kitágult. Életében egyetlenegyszer most hallottam Villire ripakodni, ideges fejvesztettségben:

— Azt ne merd megtenni! Ne merd, mert többé soha meg nem láttok!

Villi keze lehullott Palkóéról, szárnyszegve hátralepett. Csodálatos türelmére, jóságára vall, hogy nem mutatott megbántódást. Lassan megindult öccse mellette a gyümölcsös felé.

Valamit megsejttem: Palkónak mintha nem a halál fájna igazában. És hiába sorakoztattam fel erkölcsi ellenérveimet oktan, betegesnek tetsző vonzalmával szemben, bizsergő fájdalom vett elő, nemcsak Palkóért, hanem barátnőmért is. A szegény, szerelmes és becsületes lélek akárha vádolná magát a szoros közelségért, mely testvéri összetartozás színében tűnt, de hát mégsem voltak testvérek! Egy bizonyos: a fiút a konok megadás erősebbé tette kifelé, mint gondolta. A szív legtítkosabb részvétrekesztét tudta vele felpattintani! Magam kezdtem mentéseket találni számára. Vajon szenvedelme nem kényszerű folyománya gyermekkori elszigeteltségüknek? Faluhelyt gyakran hiányzanak az egyenrangú, egybehangolt vagy azonos korúakkal való barátságok, a fiataloknak nincsenek közös szórakozóhelyei, ahol seregszemlét tartsanak egymás felett. Minden megindíttatás a ház, a család kebeléből fakad, a távolba tájékozódás lehetőségei nélkül, egymásuk sorsa sokkal inkább szívre megy minden fordulóival.

És vajon nem íródik-e mélységes jelekkel két fiatal lélekbe annak a tudata, hogy anyáik is együtt pajtáskodtak, titokmegtartó testvériségben egy kenyéren éltek? Felelősségünkkel szemben ott ágas-kodik bennünk elrendeltségünk, öröklött természetünk!

Azon az estén Palkó olyan sápadt volt, amilyen mostanában, mióta a katonaság edzettebb szint adott arcának, sohasem. Néha majdnem értelmetlenül felelt meg kérdéseinkre, mintha megzavarodott volna lelki egyensúlya. Hol a száját rágta, hol szeme gyúlt ki félig megszülető könnyek mögött. Valami végzetes szócseré eshetett meg köztük a gyümölcsösben. Villi maga néha aggódva rebbentette pillantását öcsésére.

A szokott órán feküdtünk le, mégis talán nyugtalanabban, éberebben aludtunk valamennyien. Hallottam Palkót bemenni a nagymamához — ez nem volt szokatlan dolog, rendszerint a hálószobában köszönt el tőle éjszakára. De mindent felkavart bennem az a vékony, hat év óta nem hallott hegedűhang, mely később elmetszette a gát ütemes zsongását és az álom ringatását.

A játék ma alig volt tökéletesebb a hajdaninál. Ám ami más fülének elégtelen, még mindig vigasz lehet annak, aki hozzáhallja a lélek belső kísérezését. S úgy tűnt, ma a lélek nagyon kísér, és elfelejtkezik róla, hogy halkítsa, fékezze a külső daltamot. Vagy szándékos lett volna a húrok hangos jajongatása?

Cavaradossi börtön-áriája*. Valóban siralmasan szabadult fel a kis gyerekhangszeren a férfizokogás: „Meg kell halnom.“

Mozdulatlanul figyeltem, szemem hozzászokott a

* Puccini: Tosca című operájából.

félsötéthez, annál könnyebben, mert Palkó szobája szemben volt a miénkkel, és az üvegajtók mullfüggönyein áttetszett az égő gyertyafény. Ennél a szitán szűrte sejtelemvilágosságánál jól kivehettem Villi körvonalait is. Nem aludt ő sem. Felült matracán, és fejét tenyerébe hajtotta. Gondolom, sírt. De nyikkadás nélkül. Aztán valamivel utóbb felóvakodott, és meztláb, csak pongyoláját öltve rá hálóingére, kitapogott a szobából. Egyenesen Palkóhoz tartott. A zene vékony fémfonala elpattant odabent. Moccanás nélkül várakoztam. Meddig tart az éjféli látogatás? És mire jó, istenem!

Azt hiszem, egészen kurta, csak a magány döbbenetében végtelenre nyúlt pillanatok teltek el. Hirtelen megnyögött, halkán fordulva el a sarkokon, a nagymama hálószobájának ajtaja. Gerincembe forró hidegség cikázott. Meghallotta a muzikaszót! És most bemegy, ott kapja őket ... Minden latolgatás nélkül kicsúsztam az ágyból, és kezdtem felrángatni harisnyáimat. Közben megpillantottam az öregaszonyt fodros, fehér éjjeli főkötőben, földig érő nagykendőjében. Arcán ült a szívszorongás, valami oly vak ijedelem, ami ismeretlenné árnyékolta. A gyertya reszketett kezében, s a láng sárga nyelve ideoda öltődött, mint tanúja, bizonyosága rémületének. Nesztelen tipegett unokája ajtajáig, és ahogy felnyitotta, az egy rend mullon át megláttam én is őket. A szoba közepén álló kis asztal két egymás mellé eső oldalánál ültek. Villi karja az asztalon pihent, előre, Palkó felé kinyúlva, odakinálódva. A fiatalember feje lehajolt a jobb kézre.

Amikor én is benyitottam hozzájuk, a nagymama lihegve, sírással birkózva állt előttük. Lélekjelenlétük csodálatos volt. Nem mozdultak meg jöttére, így az egész helyzet nem bírhatott több értelemmel, mint hogy a jó néne vigasztalni akarja a nehéz próbára

induló öcsöt. Igen, ebben az első, át nem gondolt pillanatban. Amíg le nem ereszkedik a fájó perc feszült húrja, és utána nem latolgat a csendes, öreg agy, meg nem csinálja számadását a sok apró, áruló részletnek: hogy miért éjjel esik a vigasztaló látogatás? Mire jó az a vég nélküli kézcsók? Miért reszket Palkó szája széle, mialatt a mohó ujjak nem mocnának, nehogy visszarántódva elárulják, hogy rajtakapott, titkos, tilos dolgot cselekedtek? És a lassan felemelkedő fiúarcon miért a szédület, ismeretlen enyhületnek derengő fénye a kijegecült keserűség felett?

— Már itt is vagyok, harisnyát vettem, én olyan könnyen náthásodom — hazudtam elszánt kényszer alatt, önkéntelen cincosságban. Mintha imént fordultam volna vissza hálószoánkba, mintha eredetileg közösen siettünk volna Villivel Palkó vigaszára.

S leültem az asztal mellé, széket húzva ki a nagymamának is, akiben most a feszültségből kicsapódott a nagyszülői aggodalom.

— Lelkem fiókám, ládd-é, mind összefutunk éretted.

Palkó kalimpáló kézzel rakosgatta el a vonót, a hegedűt.

— Sajnálom, hogy felvertem a házat ... Különböben ismerhetnék ezt a buta szokásomat. Máskor nem hallották mindjárt, ha cincogtam!

— Máskor nem szerettünk így — vágta Villi könnyedén, szinte incelegve a végzetes szót, és ezzel a váratlan hangnemmél teljesen közönyösítette a légkörnek még mindig vibráló fanyarságát.

— De most hagyj aludni ... — durcáskodott aztán színlelt nehezetteléssel.

— És aludj te is, fiókám — cirógatta meg a nagymama Palkót. — Azért kaptad a szabadságot, hogy erősödjél, lelkem, nem hogy éccakázz.

— Igen, kezit csokolom, megpróbálom én is ...

„És ti mind olyan jól alusztok“ — hallottam újra lelkem egy titkos rekeszében a gyermek rég hallott panaszos zokszavát, mindenki zokszavát, aki mélyére zuhant a gyötrelemnek, hová nem követheti semmiféle irgalom, mert utol nem éri senki a más szenvedéseit. A szájalom csak annyi, hogy a part-ról valaki utánabámul a kín örvényében fuldoklónak.

Ilyen gyáva és hasztalan tehetetlenségi érzéssel lépkedtem a gyertya fényében, melyet Villi vitt, magasra tartva, a nagymama ajtajáig. Ott éreztük, hogy a szegény gyöngéden megszorítja karunkat. Követ-tük hát. Csak az ajtócsukásig tartott keserves ön-fegyelme. A küszöbön túl még járása is megválto-zott, mintegy rozogára vált. Tanácstalanul meredt ránk opálosra fakult nagy, kék szemével, egész bá-natával. Valami köszönetfélét motyogott, hogy nem hagytuk magára Palkót, és görcsös, kapaszkodó moz-dulattal fogódzott meg Villi kezében. Mert mégis-csak dolgozott benne az öregszülő sejtő ösztöne, hogy könnyebbség itt csak Villitől jöhet. Nem fiára gon-dolt ezen az órán, a kiskirályra, aki egy szavával felmenthetné unokáját.

— Önts belé lelket, angyalom, te pajtása vagy, velem szemben valami férfigóg tartóztatja vissza ... most akartam meglepni s rávenni, hogy legalább or-vosi felülvizsgálatra jelentkeztek ...!

Villi döbrent szavakban morzsolt pár furcsa szót, amely mintha nem is tartoznék ide. Azt mondta, hogy ezek olyan dolgok, amelyekkel szemben mi asz-szonyok föld-tehetetlenek vagyunk. Csak megszé-gyenítjük őket szájalunkkal, ahogy Palkót holt-biztosan megszegyenítettük. Odáig van, igaz, de visz-szatartani, színlelésre, bujkálásra bírni — nincs ha-talom a világon.

— Én tudom ezt, nagymama, én láttam őket odakint ... „Ez a sorsunk, ezért vagyunk férfiak, katonák.“ Ilyeneket hangoztattak, ha asszonyosan jajveszékeltem és sírtam egy-egy új támadás hírére. Ez az ő ügyük, édes nagymama, s leráznak minket a rémületünkkel és vigaszunkkal. Imre is mire volt képes! Lőtték a segélyhelyét, már égett is, de csak a betegeit küldte hátra, amíg őt magát bekerítették ... S én hiába könyörögtem neki leveleimben, hogy legyen néha gyáva!

Könnyek peregtek le arcán, s mert nem volt nála zsebkendő, pongyolájának szélét emelte szeméhez. Amíg lábujjhegyen áttapogatóztunk szobánkba, éreztem a sötétben, a langyos nyári levegőn át reszketésének hullámain.

Az volt a benyomásom, hogy Villi szavai akár-mily őszinték, nem arról beszélnek, ami itt a lényeg. Még a könnyei sem azért hullottak, mert férjére gondolt, sőt férje dolgának idekeverése csupán kibeszélés, félresiklatás volt részéről. Ha sírt, azért tette, mert valaminő dilemmába szorult, melyben álnokoskodnia kellett ...

Hálónkban Villi csak addig jutott a vetkezésben, hogy lehányta magáról a pongyolát, aztán egyingben ágyam végére ült, és szokott mozdulatával térde közé ejtette kezét.

— „Önts lelked belé!” Hiszen az is borzasztó, ha az orvos nem tud segíteni, és hallgatnia kell a hozzá tartozók rimánkodását. De van borzasztóbb is ... amikor ismerjük az orvosságot és — nem lehet kiszolgáltatni!

Ledobta magát a kemény, földre vetett ágyra. Néha összerándult aztán, mint a levágott, haldokló csirke. Nem tudom, aludtunk-e azon az éjjelen. Vagy csak valami éber zsidbadás fedezett? Arra eszméltem fel, hogy Szia kuporgott a matrac szélén, és sut-

togva magyarázott. Villi kék karikás, ijedt szemmel nézett a semmibe.

Palkó hajnalban elutazott. Kicsiágnistól került ki, hogy az úrfi le sem feküdt, egész éjjel csomagolt, rakosgatott, mint aki sokáig nem fog visszatérni. Szürkületkor átöltözött katonaruhába, és leküldte a leánykát, hogy fogasson be a kocssal a homokfútóba. Egy sürgönylapot bízott Vénágnisra, hogy mutassa meg nekünk, még az este vette át a küldönctől. A távirat szerint reggel nyolckor jelentkeznie kellett a kádernél. Megtiltotta, hogy miatta bárkit is felverjenek álmából. Majd tudatja, ha indul a harcterre, hogy bejöhessenek Vajdaszállásra elbúcsúzni tőle.

— Húszkoronás bankót mutatott meg nekem a taknyas, az úrfi nyomta a markába, amiért nesztelenül segített neki a pakolásnál és lecipelte a kuffert. A kocsinak sem vót szabad eléállani, a hátulso kapun hajtattott ki véle, s maga az úrfi a kerten át került le. Véigigment a gesztenyésen, s egy kicsit leült a kőasztalnál, így mondja a béka.

Ez a fordulat Villit valósággal demoralizálta. Szertelen borúba zuhant. Nyomasztó levertsége azonban mégsem származott pusztán a haláltól való féltéstől. Hiszen az a halál nem volt olyan biztos, csupán előérzetekkel állhatott szemben. Dolgozott benne még egy tényező, egy hatalom, a megbolygatott, megbillent, irányát tévesztett lelkiismeret.

Egyik éjjel kénytelen voltam felrázni álmából, oly rémesen nyögött, s ahogy megérintettem, válán hideg verejtéken siklott el a kezem, pedig rendszerint forró, bársonyosan puha érintése volt a testének. Kábultan ült fel, aztán összecsuklott magába.

— Láttam vérző fejjel ... Ömlött a vér a homlokából ... S én nem voltam jó hozzá, soha, soha. Emlékszel, mikor hátramentünk a kertbe a háncs-

kosárral? A barackosban letérdelt előttem, és csókolt a ruhámat, és egyáltalán ... elvesztette az eszét. Azt hiszem, már zsebében volt a távirat! És én ... én ... elhárítottam. Mintha annyi kegy, amennyit egy őrzött mátka is megad a vőlegénynek: egy szelíd, engedékeny óra már beszennyezne!

Csendesen sírdogált, hagyta, hogy értsem meg egészen. Később kezem után nyúlt.

— Te majd emlékezz aztán, hogy tisztességes voltam, s megérdemlek érte egy murokból való monétát. S legyen is boldog velem! A női erény, ahogy mi megfogalmazzuk, faragott kép, s éppoly sóvár bálvány, mint az emberáldozatot kívánó Baal istenség. Vagy ez szentségtörés, amit most beszélek? ... Micsoda irgalmatlan, értelmetlen zűrzavarba hívtalak tanúnak ... menekültem hozzá! Félttem már annyit lenni velem magamban ... De hát ez nem nyaralás neked, nekem, ez lassú tűzön való sütögetés ...

— Az egész világ ilyen zűrzavar most, Villikém. És bánata mindenkinek van, aki tud bánkódni.

Felkönyökölt heverőm végére, és majdnem bocsánatot kért tekintetével, ahogy megindult belőle a panasz.

— Ó, mégis ... miért botlaltalak bele a hálóba, amit a sors nekem szőtt csupán? Elég mindenkinek a magáé. S ha már menedéknek hívtalak, állottam volna meg a sarat, de látod, összetörtem. Össze kellett törnöm. És te nem is hiszed, hogy legesleginkább nagymama miatt. Az állandó képmutatás miatt! Neki nem szabad semmit megsejteni az igazságból! Kemény munkához, önállósághoz szokott, igaz — nem is fél semmitől, amivel meg bír küzdeni ... Egyszer betört ide, még legénykorában, Nyikulica, részeg fővel, éjszaka, és kereste Sziát, mert az mással zsukátázott a táncban. Balta volt nála. Nagymama kiment elibe a lépcsőre, s kicsavarta markából a baltát. Azt

mondta azután, hogy egy cseppet sem félt, miért félt volna? Aki tilosban jár s rossz szándékkal, az gyáva ... De látod, ezeknek a jó lélekismerőknek és névtelen Dobó Katicáknak sohasem voltak nagy erkölcsi kétségeik. A világ rendje megingathatatlan nekik, s ami korlátok közé szorította őket, az támaszuk és útjelzőjük egyben ... De mondd, ki őriz minket, amikor ma húszéves mátkák kifutnak, mint az örültek, a front mögötti kórházakba, hogy párjukkal találkozzanak ... Én láttam ... láttam elcsúszni is őket a holnapi elvesztés rettegésében, mohóságában. Sohasem tudtam követ dobni rájuk. Ám nagymamának fogalma sincs máig sem arról az életről ... túl van az ő láthatárán, bár szörnyű követelései már átnyúlnak az ő világának zárt keretein is. Ezekben a dolgokban olyan ártatlan, gyámoltalan és makacs is, mint egy tudatlan, fanatikus gyermek. Hát mondd, nem megrendítő, amikor rimáncodik, hogy segítsék megvizsgálni Palkót! De mi lenne, ha csakugyan nem térnék ki az útjából? ... Orvosi közhely, hogy a vadak, akik nem estek át a tuberkulózis apró, immunizáló fertőzésein, belehalnak az első infekcióba, s a vérbaj is hónapok alatt végez velük, míg a mi átvészelt Európánk lakói kihúzzák s kiheverik a nagy népbetegségeket. Ha nagymama nem lett volna minden kísértéstől jól megoltalmazva, ha csak egyszer átélt volna olyasmit a borgóprundi vonalon, mint amikor én éjjel félholtra birkóztam magam egy buta zászlóssal, akivel össze voltam zárva egy folyosótlan fülkében — kék foltos karral, cafatokra tépett blúzzal érkeztem Besztercére ... nos, akkor még szabad volna megbotráncoztatni őt. De hát szegény még ott tart, hogy tisztességes viselkedésű nőt férfi meg nem közelít. Még gondolatban sem ... Mondd, mi-féle rombolást vinne véghez benne a tudat, hogy a két unokája ... nem is tekintve azt, hogy igazán ko-

molyan vettem a templomban letett hitvesi fogadalmat, jobban mondva, amelyet önmagamnak tettem Imrével szemben, legboldogabb óráinkban! Megértesz, ugye?

— És sajnállak, Villi.

— Borzasztó, hogy Palkó nem tudott kinőni abból a gyermekalomból, amiből én a természet rendje szerint kinőttem. És ha tudnám, hogy még sokáig él, hihetném, hogy ha későre is, majd megtalálja boldogságát. De a halálnak ilyen közelében sok minden meginog az emberben. Mert mi lesz, ha csakugyan elesik, ahogy előérzete súgja? Sohasem tudnék pőfőgni magamban megőrzött erényeimmel ... Mint ahogy nem tudom elítélni őt, akit a maga sivár és reménytelen helyzete „jenseits von Gut und Böse“^{*} kergetett.

— Gondolj arra, hogy nem vagy oka a körülmények ilyen összekuszálódásának. Ez is megnyugvás!

— Megnyugvás? — mormogta, és felkértezett mellem, az ágyheverőre. Eltűnődött, mintha fonalat, útmutatót keresne, hogy rendet teremtsen egy nagy, értelmetlen felfordulásban.

— Végzetszerűség ... ebben van némi ráció ... ha megnyugvás nincs is. Sok minden történt fatálisan, még az az ártatlan nyakkendőkioldás is. Addig, a kicsimamától kapott leckéig, sohasem voltak meggondolnivalóink ... De nem akarok igazságtalan lenni. Palkó előbb-utóbb ráébredt volna arra, hogy túlságosan nagy szerepet játszom életében. Az a kis eset csak siettette ezt a felismerést, és párosította egy nála érhető, beteges szégyenkezéssel. Nagyon is szemérmes kisfiú volt ő mindig! Amikor például „A gyermekszív rejtelmei“-t kapta jutalomkönyvül,

^{*} Jón és rosszon túl (ném.). Célzás Nietzsche hasonló című (magyarul: Túl az erkölcs világán) művére.

csak a szénás hiúban merete elővenni, hogy ne lássuk könnyeit, s amikor nagymama felolvasta nekünk „Egy rút kisleány történeté“-t, kikérezett, hogy megy vizet inni, aztán hiába vártuk vissza, sőt hiába is kerestük. Vénágnis kapta meg összekuporodva a lizteshombár mögött, oda bújt el, hogy kisírhassa magát az árva kis Veronika sorsa felett ... Ó, nagyon szégyellhette magát most is nagymama előtt és előttem is. Elmenekült ... Hiszen letölthette volna gyakornoki éveit is tordai nagybácsijánál, de ő ahelyett vaktában egy szaklapban olvasott hirdetés útján szerződött el Feketetóra, isten háta mögé, ahol megvonnult, mint csiga a házában. De mondom, neki is megvonnultak a maga külön szívrejtelmei, melyekbe nehéz egész fenékgig belátni. Már azelőtt, tapasztalatlan kamaszéveimben is meg-megdöböntett a furcsaságai-
val.

— Tíz-tizenegy évesek lehettünk, amikor még élt Miháj bá apja, hűséges, öröklött belső ember. Ez egyszer parázsért jött be a nyárikonyhába, s markában vitte el az eleven szenet, hogy künt a padkán pipájába ejtse — mert étel körül nagymama nem tűrt dohányfüstöt. Délután átjöttek a jegyző fiai, ezek mind olyan rontom-bontom legények. Hetykén állították Palkónak, akivel mindig megvetően bántak, hogy az semmi, ők is megcsinálják. Csak az olyan leánykabőrű anyámasszony katonája irtózik az ilyesmitől. És csakugyan, parazsat kotortak a ruhafőző üst alól, és elvitték messzebb, mint a vén udvarbíró, egész a kerekés kútig. Palkó akkor, bár libabőr ütött ki karján, megengedte, hogy tenyerébe rakjanak egy diónyi izzó akácparazsat. És elfehéredve, kifacsarodó könnyekkel szemében, de elvitte szegény a vályúig, ott azonban nem tudta a pocsoltyába rázni, le kellett kaparnia darab ágszilánkkal, mert belesült a tenyerébe. Egész délután dugta elő-

lünk a kezét, csak éjjel, álmában kezdett el jajgatni. Ó, Vénágnis magyarázta meg aztán, hogy Miháj bíró igazán megfogja a parazsat, mert csupa tyúkszem a keze a kapanyéltól, de a „jedző úr latrai“ hamut tettek a tenyerükbe, s úgy rá az eleven szenet ... Azt hiszed, szabad volt a dolgot emlegetni? Még azt sem tűrte Palkó, hogy belenézzek a markába. Szégyellte, hogy ha nem volt gyáva, hát mégis: ostoba volt. Mindenképp alábbvaló, mint amazok után, egyszerűen azért, mert ő ismét szégyellte magát. Végre is a második karácsony összehozott a nagymamánál. Olyan különös, megújult találkozásunk volt! Éreztem benne az öröm szótlan reszketését, és amikor estefelé a homályos lépcsőkön egymásba botlottunk, azt mondta nekem félig tréfásan, ahogy Cilinderrel szokott édelegni:

— Hanem nagyon szép lett valaki, nagyon szép, nagyon szép.

— Nöttem? — kérdeztem őszintén meglepődve, mert Palkó nemigen hízelgett nekem.

— Miért is nőnél? Így maradj örökre! Was klein, ist herzig*.

Kidugtam rá a nyelvemet. De nagyon megnyugodtam. Úgy éreztem, tisztázta már magában a tudatot, hogy szerelmes belém, és megbékült annak képzelt szégyenével. Igyekeztem jó lenni hozzá, és jó is voltam, hiszen neki oly kevés kellett: egy mosolygás, egy közvetlen, vidám szó a karácsonyfadíszítés, mogyoróban való kártyázás közben. Később bevallotta egyszer, hogy pusztá együttlétünk hátterbe szorította minden egyéb gondolatát, hogy fel nem foghatta akkor, miképp volt képes másfél évig távol tartani magát tőlem, holott sohasem bántottam, s neki sohasem volt több kívánsága, mint hogy

* Ami kicsi, szép (ném.).

néha így, a régi gyermek módon együtt lehessünk. Hogy valóban boldog volt akkor, bizonyítja, hogy mindenkinek szolgálatára állt: az indiánoknak facsáklját faragott, nagyszerű hősúszkát épített a csűröskertben, szánkót fabrikált, s még nagymamát is megcsúszkáltatta.

— Emlékszel az agavémra, emlékszel, amikor ki-
virágzott? És egész nap bokrétás kocsánya alatt ül-
tem ... Látod, ez a legjobb, ülni egy ritka virág s
egy ritka nő közelében ...

Ilyeneket mondott, ha a hóvihar beszorított a
nappaliba, és már négykor lámpát kellett gyújtani.

Villi itt hosszasabban elhallgatott. Talán utána-
bámult felidézett, örökre letűnt békességes életsza-
kasának. Közben felhúzta a földről didergő lábát,
és bedugta paplanom alá.

— Abban az évben Palkó húsvétra is hazajött,
sőt nyáron is, Anna-napra, nagymama neve napjá-
ra ... De aztán októberben felkerült az egyetemre.
Én akkor a negyedik évre iratkoztam be, az isten
tudja, csupa jót ígértünk egymásnak ezen túlra, pe-
dig akkor kezdődött csak el az igazi nyomorúság.
Alapjában a dolgok megkeseredését az okozta, hogy
Palkó férfiásodott, s nem maradhatott meg régi, le-
mondó lelki helyzetében. Most aztán napsugaras
diákéletemet, amiről azelőtt irigység és féltékenység
nélkül faggatózott, közelből kezdte más szemmel ta-
nulmányozni. És lassacskán csak ráébredt saját ki-
tagadottságára.

A Sétatéren laktam, Blanka meg Berta néninél,
kicsimama özvegy rokonainál. Egy kis oldalszobát
rendeztek be nekem, kimustrált, kávészínű bútorok-
kal. Én aztán teleraktam a hazulról kifüstölt varrot-
tasaimmal, és sok növényvel, virággal. Szóval, egész
helyes diákanyagot teremtettem. A tántik nagyon jók
voltak, nagyon szerettek. Igaz, hetven koronáért tar-

tottak, de buzgón részt is vettek minden dologban, bár láthatóan irtóztak foglalkozásomtól. Harmadéves koromtól kezdve szabad volt vendéget fogadnom, már úgy érteve, hogy fiatalembereket. Ennek öröme téaasztalokat vásároltam, állólámpát, szamovárt, a nénik pedig süteményt, gyümölcsöt küldtek be, s maguk is be-bekukkintottak hozzám. Valódi szalonféléim alakult ki a kollégák és kolléganők részére; játszottunk, muzsikáltunk, pletykáltunk és vitakoztunk ezeken az én szerda-estéimen. Nem csuklottál soha szerdai napokon? A te verseid is gyakran beszédtem voltak. Természetesen Palkónak, az elsőéves patikusnak, nem nagyon címeres szerep jutott ilyenkor. Mindenki lézengő kis ritternek tekintette, fullajtáromnak, aki persze hogy nagyszerűen önti a teát, hiszen mestersége a kotyvasztás ... Ő szóltanul, lassú elborulással figyelte Imre felé hajló rokonszenvedem. Észre kellett vennie, hogy Imre minden alkalommal ott van, mindig virággal érkezik, és különben is, állandóan hazakísér az egyetemről. Ezt fontos megemlítenem, mert szívügyem egész komolyra válása az utcán folyt le, az egyetlen helyen, ahol tanúk nélkül kibeszélhettük magunkat... / Bevallatlanul is állandó hajnalodásban élünk, gondolom, így van ez minden életre szóló szerelemnél. Sem Imre, sem én nem sürgettük előre szenvedélyünket, talán azért is, mert teljesen tisztában voltunk egymás érzései felől. Miért siettünk volna? Én úgymint végezni akartam. Ő meg sejtette, hogy csak igen jó helyzetben kaphatja meg apám beleegezését ... dolgozni akart, kimenni külföldi klinikákra. Nagyon boldogok voltunk a boldogság biztos elvárásában. Sohasem fogom többé érezni azt a végtelen lelki könnyűséget! Mindenben hittem, ami szép van a világon, ami tiszta, jó és felemelő. Ha ma visszagondolok ezekre az évekre, mintha ünnepi kör-

menetben haladtam volna az üdvösségnek sejtelmekkel kifestett szentélyei felé ...

Két naiv lélek, mi azt képzeltük, hogy senki nem lát keresztül rajtunk. Talán bántott volna, ha rájövök, mennyire fordítva van ez. Hiszen van-e könnyebb, mint két kitanulatlan szívet megfigyelni, leleplezni? De én akkor nem gondoltam kiszolgáltatottságunkra, ahogy nem sejtettem, hogy egy hosszú, gyógyíthatatlan eleven szenvedés közelében életem.

Mert Palkó szenvedett. Szenvednie kellett már magától a tényről, hogy engem, akit megközelíthetetlennek tartott, most felforrósodni látott, mint akármelyik más gyöngé, olvadó szívű leányt. Gyötrő ámulással vette tudomásul, hogy én is csak férfié leszek, hogy beállok, sőt belekíváncozom az örök asszonyi sorba. Ha valami kegyes rendbe zárkóztam volna el, vagy ha térítőként emberevők közé menttem volna magamat előle s egyben az élet elől, azt természetesebbnek, és főleg elviselhetőbbnek találta volna — de hogy nászágyba lépjek másval ... Nem zúgolódott, nem lázadozott, csak némán tűrt és álmétkodott. Másfelől elég okos volt ahhoz, hogy összeadja magának: ez a dolgok rendje; íme, így kezdődik, így szövődik egy reménybeli jövő, miközben ő maga csak azt a feladatot ismerte, hogy feltűnés nélkül viselje el a helyzetet. Persze, ne gondold, hogy én életre szólónak tartanám akár ma is, ennyi idő óta az ő megpróbáltatását. Feltétlenül elkövetkeznék később a lehiggadás s más, elérhetőbb cél iránti érdeklődés. De mikor az ember olyan fiatal, azt képzeli, hogy ez az egy érzélem a világot, az életet jelenti, és mert ebben az egyben szerencsétlen, le is számol magában örökre az örömmel. Ki hiszi el az első szerelem kizárólagos áhítatában, hogy az életet nem is egyszer újra lehet kezdeni?

Teljes talajvesztettségében Palkó valóban hősie-
sen viselkedett. Egyszer-kétszer láttam meginogni, de
fogva tartott ifjúságom természetes önzése. Állandóan
vidám, gondtalan tudtam lenni, amikor néha mégis ma-
gamba szállhattam volna öcsém miatt. De hát határ-
talan, kíméletlen a friss, nagy érzélem! ... Páholy-
ban ülni lenge, színes ruhában, s érezni fedetlen
vállamon a férfinezők simogató, sóvár pillantását,
vagy köpenyemen keresztül a vizsgálatok közben
mellém szorult kolléga didergését fogni fel — hogy
fontosabb vagyok, mint Swärdström éneke és resz-
kettetőbb, mint a meztelenül fekvő elefántcsontszí-
nű női hullá —, ítéld el, így volt, és ebben a gazdag,
részben képzelt megajándékozottságban talán nagyon
sokáig szem elől tévesztettem Palkó önmehtagadó sze-
retetét; főleg semmi számot nem vettem azzal, mi-
lyen önzetlenül, alázatos hűséggel állott mellettem.
Valami adottnak, természetéből fakadónak tartottam
türelmét, pedig ma tudnom kell, hogy állandó, szil-
lárd önfegyelmelés kiharcolt jutalma volt ... S ami-
kor már szakadni próbált a türelmfonál, milyen ta-
pintatosan, szívem megsebzése nélkül húzódott visz-
sza életemből. Bár egy alkalommal mégis elvesz-
tette fejét, félszegül, valósággal boldogtalan módon
viselkedett ... Ez az esküvőmkor történt. De elő-
ször lásd meg a még előbbi stációt, melytől világó-
san kelteződik Palkó háttérbe vonulása. Kirívóan
kellett akkor sorsommal, sorsával farkasszemet néz-
nie!

Villi most felkelt, összekereste cigarettáit, ön-
gyújtóját, és meggritkította a zsalugátért, a füstnek
utat adva.

— Fárasztalak? — kérdezte. — Mert nekem ma
nincs éjszakám. Engedj magad mellé, és törd el bi-
zalmamat. Virrasszunk!

... A bálunkról akarok beszélni, amit Segítőegyletünk javára rendeztünk. Az ember néha előre megérzi, hogy döntő nap vagy óra felé közeledik. Én legalább sejtettem akkor, hogy nagyobb lépést teszek ezúttal rendeltetésem felé. Imre alelnöke volt a bálnak, és én szintén, pedig egy évvel fiatalabb évjáráshoz tartoztam. Ez a megtiszteltetés az alispánkisasszonynak járhatott ki, de talán általános népszerűségemnek is. A rendezés kezdeti izgalmaitól fogva arra vágytam, hogy ha édesapám nem is érre rá, kicsimama jelen legyen az estén, lássa, ki vagyok, kit választottam magamnak. Nehéz azt megmagyaráznom, miért esett igen keservesen, amikor mostohám visszautasította a leányörző szerepet, valami zászlóanyai elfoglaltság címén. Ismét éreztem árvaságomat s a tikkasztó szomjúságot a magam otthona, embere, boldogsága után. Igaz, ők odahaza nem tudhatták, hogy minden esztendei három-négy bálom közül ezt sorsfordulónak szántam, és végül is nénikéim szívesen kísértek. Ezúttal Blanka tánti volt a soros: krémcsipkés, csillámos taftruhájában, bőrével tökéletesen egyező gyöngysoraival és az elefántcsont legyezővel. Szigorúbb, de sokkal mutatósabb garde volt, mint a húga. Úgy tudott ülni a bálterem valamely főhelyén, mint törekeny kis márkiz, és le nem vette rólam a szemét. Ha történetesen nem tetszett neki valami rajtam, körülem, a homlokáról is leolvashattam.

Édesapám kitett magáért, ő mindig gavallér. Ötven koronával váltotta meg jegyét, és százötvenet küldött nekem: „ezt költsd mind magadra, fiam“. Blanka néni árjegyzéket kért egy pesti cégtől, és kiválasztottuk ketten a rózsaszín, lenge selyemre dolgozott tüllruhát, amelynek rövid görög mellrésze alatt keresztbe kötődött a keskeny rózsagirland. A tüll színében tartottuk a hosszú, hattyúprémes, pep-

lumforma* belépőt ... Blanka néni ismerte az öltözködés titkait:

— Ez nyújtja is az alakot, s a hajadat úgy sütesd, hogy kontynak mutasson. A szalag ne legyen túl széles benne, mintha fájna s be volna kötve a fejed. Az eleganciát azonban a kesztyű és a cipő szabja meg, arra kell jól vigyázni!

Miért volt mindez akkor olyan fontos nekem? Bizonyára hevített valami titkos becsvágy, a lánypajtások közé kiszivárgott a fiúk terve, hogy bálkirálynőt választanak, és a nyertes díszoklevelet megcsokrot kap a rendezőbizottságtól.

Az éjféli előtti óráknak üde hangulatát most átszította a néma izgalom. A lányok fokozottan felkészültek, de legtöbbször kivetkezett formájából agyontapírozott, feszes fodráshajviselésével. Egy filozofter kisasszony úgy „kivágódott“, hogy Blanka néni mindig maga elé kapta legyezőjét, ha elibe került csárdás közben, és Palkónak, aki belépőmet és sálamat őrizte mellette, „skandalumról“, „a mi időnkéről“ suttogott.

Imrén szokatlan láz ütött ki. Soha az életben nem láttam ilyennek. Teljesen az ittas benyomását tette, pedig szenvedélyes goodtemplaristaként** ismertük. Arca kisápadt, szemefehérén kicsit kitágultak, megpirosodtak az erek, úgy ült többnyire egy szegletben, mert általában keveset táncolt, a köteles fordulókön kívül még velem is csak ritkán. Azt mondta, hogy ma látványnak akar, és nem is az italtól volt megérezve, hanem tőlem. Azt hiszem, ott, akkor ébredt rá, hogy mennyire szeret.

* Peplum: az ókori görög és római nők ujj nélküli felsőruhája.

** A good-templar (az alkoholizmus legyőzésére 1851-ben New Yorkban alakult egyesület) híveként.

Éjféλι vacsorára Imre kitűnő, védett asztalhelyet biztosított nekünk, azonban alig evett valamit, s már bocsánatot kért, vissza kell vonulnia a rendezőbizottsággal. Egy szűk mellékteremben tárgyaltak, s hogy miről esett szó, arra könnyen rájöttem. Az ajtónyitogatásnál pontosan odaláttam egy állótűkőr párkányára, melyen porcelánsápadt, majdnem menyasszonyos, lefátyolozott kaméliabukett várta a maga szerepét. Vannak magyarázat nélküli kitalálások. A virágok merev összeállítása, színtelen színe egyszerre súgta meg nekem az ellenem készülő cselszövényt. A csokor annak a sasorrú, fehér tafruhás városbeli kisasszonynak toalettjéhez alkalmazkodott, akinek a bálelnök egész estén át udvarolt. Eleve ki voltam játszva, még mielőtt átléptem a bálterem küszöbét. Bukásomat Imre arcán próbáltam kibetűzni, de ő még lázasabban került elő a tanakodásból, és ahelyett, hogy felém közeledett volna, pörge, tüzesvidám pajtásával vonult félre, Kiss Berze Gazsival, aki a cigányvajda szerepét töltötte be. A rendezőségben minden jó barátom el volt keseredve. Ám én sokkal büszkébb és boldogabb voltam, semhogy nyugtalankodjam. S végre is: igazán tündököltem aznap — mi nők ezt tudjuk magunkról.

Rejtelmes legyezője mögött Blanka néni odasúgott Palkónak, aki nemsokára Imre után kutatott, de az oldalteremben csak egy pincért talált már, az pedig egészen lehetetlen felvilágosítással tartotta jól: az a lelnök úr egyik rendezőt forgópisztoly után küldte, s aztán kivitette kabátját a ruhatárból. Isten tudja, mit akarhatnak, csak valami cifra ügy ne kerekedjék belőle!

Blanka néni zavarba jött. A tökéletes dáma körül, amilyené a „Gegenbauer-féle növelde“ formálta, sohasem történhetnek botrányok!

— Furcsán hatna, ha most hazamennénk, pedig legjobb volna eltűnni.

— Nem, nem — könyörögtem. — Menjünk vissza a terembe, táncolni akarok! Ha elfutnék, mindenki azt hinné, a kaméliacsokor miatt, a — lemaradásom miatt ... Aztán Imrétől ki nem telhetik semmi izléstelenség.

A cigányvajda jött felkérni.

— Az alelnök úr átadta nekem a szupécsárdást, szíves engedelmével. De ez aztán nagyon hosszú lesz! — S kacsintó fintort vágott.

Alig zendült meg a „Hallod-e, te Katika“, szétnyílt a terem főajtaja, torlódás, mozgolódás támadt, a táncosok utat engedtek egy pöttömnyi boynak, aki a kaméliákat cipelte. A fekete leány nem állott még fel táncra, anyja mellette ült az emelvényen, s az elnök úr legyezgette. Így teljes volt a feltűnés, amikor az ajándékot és a szalaggal átkötött, felgöngyölt oklevelet átvette ... A cigányok túst húztak, kackiásan kecses vetélytársam, kezében a virágokkal, meghajolt a bálterem felé, aztán felkelt, és az elnök sordorva röpítette pontosan a primás elé, mert hát övé ez a tánc. De hol volt Imre ezalatt? Engem a vajda animált. Olyan bolond, sohasem látott alföldi csárdást rugatott. Pördített, zsebkendőt rázott, magamra hagyva hátrafelé meg vissza bokázott, hegyezett, kisharangozott. És: szót a táncnak!

*Ügyesen, ügyesen,
Féllábon, féllábon,
Ihajla, csuhajla,
Megbornyúzott a kajla!*

Csapta a térdét, hogy az egész terem ránk figyelt már, a lefáradt párok bosztonért szölongatták, de ebben ő parancsolt, s egyre diktálta, csak úgy fog-

hegyről az újabb csárdásokat, hogy: „Három fakánár“, „Egy cica, két cica“, „Süt a mama, süt a mama“.

— Kitartás — búgta nekem és: — „Debrecenbe kéne menni“ — ordította a cigányoknak. — A csárdás alatt kell megtörténni a jóvátételnek. Az elnök úr számítási hibát csinált. Elhanyagolt egy ismeretlent, hogy kegyed appellálhatatlanul szép, legszebb lesz máma!

A terem rúgta, a tüzes filozoptrinának ki kellett szöknie az öltözőbe, annyira leizzadta vállpántjait, sorvadó csipkefodrait. Kezdődtek a rikkantások, amikor a duhaj fiúk mint a krumplicsákot rázzák a leányokat. Én is könyörögtem, hagyjuk abba, Blanka néni nem szereti az ilyen szertelenségeket, ő még a gavottos, mazuros nemzedékhez tartozik, s lesújtó véleménye van az ittas, kurjongató gavallérokról. A szívemben különben is ott dobogott a nagy félelem... ugyan mi történt Imrével? Miféle elégtételben sántikál? Egy kölcsönkért forgópisztollyal!? Késérű kavargás indult bennem: utóvégre mégiscsak megbuktam ma, és most ki vagyok szolgáltatva ennek a hóbortos legénynek, s micsoda idétn bosszú ez: lelkét rázatni ki miattam a bálozóknak, ahogy a sátán tett az ünneprontókkal. Kezdtém követelni a vajdától, vezessen helyemre.

— Az istenért, csak ezt ne, Imre becsületszavamat vette, hogy húzatom s táncoltatom, míg vissza nem tér!

— Hát miért kellett elszaladnia?

— Mindjárt jön, ujjú! Sőt alighanem máris itt van. Tetszik hallani a zúgást az előcsarnokban? Helyet, kérem, helyet! — S utat bokázott a terembejáratig, mialatt én tanácstalanul a közepén maradtam a majomsziget előtt.

Ekkor lépett be a második számú boy a terembe.

A csokor, melyet cipelt, halványpiros moharózsák-
ból állt, csontszínű fátyollal kidíszítve, teljesen hoz-
zákomponálva az én ruhámhoz.

— Hadadi Vilma öngyóságának! — olvasta han-
gosan a levélboríték címzését, körülhordva macska-
szemét, és égnek szegezve fitos orrlyukait, mintha
utánam szimatolna.

A vajda fülön fogta, és elém tuszkolta. — Tuss!
— csicsonkázott a parketten a cigányok felé, han-
gosat sikkantva. S egyszerre Imre kínálta karját fe-
lém, és átvéve kezemből a pazar, bár kissé hevenyé-
szett bokrétát, Blanka nénihez vezetett az emel-
vényre. Csak ott mertem feltépni a borítékot. „Az
igazi bálkirálynőnek“ — ennyi állott a kartonlapon,
kapkodó kéz róttá betűkkel.

Szó sem esett persze illegitim rangraemeléséről,
a teremnek minden magyarázat nélkül tudomásul
kellott vennie, hogy a hivatalos választás nem elé-
gítette ki a tüzesebb szíveket. De vetélytársnóm le-
sápadt, mint a kaméliái, talán a sírás is szorongatta,
és elfogtam Imre elszánt, „Állok elibe“ pillantását,
amit az elnökkel váltott. S ha a szép fekete lány
trónbitorlónak nézett is — én éreztem, hogy a köz-
hangulat mellém szegődött, hogy némán, de felülke-
rekedtem.

Másnap az elnök megverekedett Imrével a Tor-
navívodában, és bizony Imre fizetett rá a kakasvia-
dalra, ott a nyoma máig a halántékán. De akkor éj-
jel én jóformán nem is értettem az összefüggéseket.
Utólag széles hullámú szenzáció lett belőle: mily
fogással hatolt be Imre pajtásával egy becsukott vi-
rágüzletbe, hogyan szegezett pisztolyt a holtra ré-
mült kertészre, aki viszont rajta felejtette rózsái-
mon az összes töviseket ... Meg sem próbálva a dol-
gok kibogozását, elfogadva kérdezetlen a diadalt,
egész éjszaka nagyon fenn éreztem magam. Táncba

mentem Imrével, halk, pihentető bosztonban ringunk, rózsaszínű gőzben, szédületben, amikor a párok sűrűjébe sodródva történt valami ismeretlen közünk.

Soha sem fogott el semmi érzékiség tánc közben. A tény, hogy ezer szem előtt kapcsolódom össze a férfival, bizonyos előírt illemszabályok kereteiben, nem volt alkalmas arra, hogy szemérmes képzelmet felgyújtsa. De Imre akkor részeg volt, mondom, tőlem, általam részeg! És megfontolatlan, annál inkább, mert előre tudta, hogy véres felelettel kell helytállnia a hódoló tüntetésért. Többet mert, nagyon sokat: a torlódásban, amikor pillanatokra elakadtunk, magához emelt — mert jóval magasabb nálam —, és hirtelen mindkét karjával átszorított. A gyertya érezheti ezt, amikor fellobbantják, a magas láz kezdődik ilyen borzongó hevülettel: most meghaltam régi főlényes mivoltomban, ahogy meghal a hó, elolvas és elcsorran a nap tavaszi erejétől. Rabul estem, érzékeim rabjává, megsejdült bennem az odaadás boldogságának előérzete.

Amikor visszataláltam Palkóhoz, Blanka nénihez, mintha nagyon messziről, egy más éghajlat alól tértem volna vissza. Annyira kicserélődött és felgyúlt lehettem, hogy a néni legyezőt nyomott Palkó kezébe:

— Hütsd le kicsit, fiam, hiszen kicsattan a képe! Pihened kell, nem áll jól, ami túlság!

— Ilyen színű te sohasem voltál, Villi, az életben, ilyenforma sem — motyogta szegény öcsém, aki végigvergődte a körülöttem folyó egész kavarodást, és most elképedve, fakó csodálkozásban meredt rám. Én azt hiszem, meglátta, vagy utólag leolvasta rólam azt a pillanatnyi, szilaj összeölelkezést ...

Csak azt tudom még felhozni ebből az éjszakából, hogy amikor sötét szürkületben kiléptünk a ta-

padó új óra, Palkó betakart engem meg Blanka nénit, feladta a csokrot a velünk szemben ülő Imrénének, s mielőtt mérlegeltük volna, mi történt, benyomta a zárt kocsiját, utasította a kocsist, és lenn maradt, künn reked az enyhe-hideg tél végi hajnalban.

— Hol van Palkó? — ébredeztem, kérdeztem, de Palkó nem volt. Imre volt csak, aki csendesen mosolygott, és kezét a takaró alatt kezemre fektette. S ez a titkos összekapcsolódás kézfogónkat jelentette: azokban a percekben kint, lent, a hóba halt utcán megkövülten bámulhatott kocsink után Palkó.

Hazudnék, ha azt állítanám, hogy tragikusan fogtam fel öcsém rejtélyes elmaradását. Elfogadtam kifogásait, nem vettem szemére félrehúzódsát. Virágos tavaszi vihar kapott el: levelek, séták, vallo-mások időszaka, örökös lelki csókolózás, holott igazi csókjaink még csak ügyetlenül, lopva születtek meg, ha pillanatra magunk maradtunk a szerda-délutánokon. Hát mi szükségem is volt a szomorú fiú jelenlétére, amikor türelmetlenségemben néha kínlódva lestem, hogy Berta néni is letegye a recemotollát, és kibicegjen a cseléd „instállam kijönni“-jére, hogy kávé adjon ki pörkölésre, vagy néhány fillért kotorásson elő a délutáni friss kiflire.

Palkó pedig állandóan kísérletezett, gyakorlatozott, kollokvált, s még tudom is én, mi mentségekkel élt, nem is tartottam számon. Rövid üdvösség-előlegeinket számoltam csupán, azokat a tiltott kóstolókat, melyek talán felérnek minden későbbi beteljesedéssel. Ha szerettél valaha, nem fogsz kinevetni: titkos jelekkel naplót vezettem róla, hány-szor ölelt meg, csókolta kezemet, hajamat, homlokomat.

Azután ... azután tudod, mi jött azon a világot felkavaró nyáron! Imre később bevallotta nekem,

hogya az első háborús hírre még kávéházi asztalon szónokolt Szerbia ellen, de amikor ráébredt, hogy neki magának is menni kell, megcsappant a kedve, s felébredt a lelkiismerete. Akkor már klinikai gyakornok volt, és most át kellett szerelnie „Bandagén-trager^{cs*}”-ré. Első gyilkos kedvű lendületéért vezeklést fogadott, hogy minden erejét a mentési munkának szenteli, soha nem tekintve saját életére. Sajnos, volt is alkalma meghalni, kórházát az őszi front-hullámzásokban szétlőtték, s őt a romok alól némán és siketen húzták elő ... Én akkor voltam ötödéves, és akkor kezdtem hanyag lenni tanulmányaimban. Kitorrt belőlem a párjáért rettegő nőstény, az ösztönlény. Még az volt a szerencse, hogy a klinikán kezelték, én hát napjaimat hozzákapsoltam, és lassanként minden egyébről megfelejtkelve, beszélni tanítottam. Gyermekemmé vált, könny jött a szemembe, vagy kacagva tapsoltam, amikor kimondta: bá-bá vagy má-má. Milyen későn, milyen nehezen bírta ismét kiejteni a nevemet! Majd írogattam neki, s olvastattam. Már benne voltunk a nagy télben, de lágy, hótalan volt az időjárás, a kis fehér szoba ablakán besütött a bágyadt verőfény, ráesett palatáblánkra, és nekem tréfa virágzott ki megfacsart szívből.

— Mikor leszel egészen a régi? ...

Mert sokáig majdnem közönnyel bámulta körülötte vergődő igyekezetemet. Utóbb elárulta, hogy a viláért el nem vett volna, ha a legkisebb testi vagy szellemi hibával marad. Ezzel leszámolt, s a borzalmak, amiket látott, erőt adtak neki, hogy saját magát is meddő és reménytelen sorsra ítélje.

Akkor azonban vette a krétát, és némi erőlködéssel, bizonytalan betűvetéssel felírta:

* kötszerhordó (ném.).

— Amikor Te egészen az enyém leszel.

Ez volt életem döntő fordulata. Akkor határoztam el, hogy szakítok minden egyéni törekvéssel, övé leszek, és akár a hadszíntérre is elkísérem. Nem akarok most arról szólni, milyen nehezemre esett a leszámolás egyetemmel, tanárokkal, kollégákkal, régi becsvágyammal. Az áldozatok idejét él-tük akkor ...

Odahaza nem sok akadályra leltem. Kicsimamának kezdtem már igen öntudatos, igen is feltűnő lenni. Ha társaság volt nálunk, inkább velem foglalkoztak, főként a fiatalabb tiszték.

— Ne feledd, hogy ez kaucióképességednek szól — hűtötte le önérzetemet, és mert nem szeretne volna, ha a vagyon jó része lekötődik egy tisztai házasság szükségére, már nem bánta, hogy tanulásra adtam a fejemet. Bár ez ellen is kitört párszor ilyen megjegyzésekkel:

— A nők mehetnek akármilyen pályára, csak másodrangú munkát végeznek. Nagy tudós, nagy művész alig akad köztük.

Most kapóra jött neki, hogy majdnem üres kézzel kiadhat a házból, meg hogy ez a két kis „Dr.” betű aligha kerül már leánynevem elé, amit ő, aki-ben annyi ambíció lappang, mégiscsak elsajnálta tőlem.

Magamban és csak Imrével állottam a világon. De én csak mentem, törtettem előre a magam felismert hivatásútján, mert én az életem értelmét egy mindenben hozzám illő nagy emberi élményben kerestem. Felkészültem még arra is, hogy esetleg elmaradok gyermekkel, özvegyen ... aztán. Egy Imrével átélt óra vagy esztendő után szinte mindegy, csak szívem ne maradjon üresen, üdvök emléke nélkül a hosszú életre!

Bolondnak tartasz? Hát az talán nem volt bo-

londság eladdig, hogy tizennégy kora őszen jó perceim azok voltak csupán, amikor minden este kilenc órakor felpillantottam választott csillagképünkre, a Koronára, s olyankor tudtam, hogy a sugár, amely szemembe hull, most Imre tekintetével is találkozik? Hogy csendesen sírdogáltam a verandán, ha esténként egy-egy eseménytelen, megragadt nap után hallottam Fikát és Kicsiágnist, ahogy a konyha előtti padkán kukoricát morzsolva libatöltéshez, egyik dunnyogva, a másik hamisan dúdolta:

Galícia, Galícia körös-körül füstölög ...

... Csak még az esküvőm érdekelhet, mert akkor ébredtem rá — nagyon is elkésve — Palkó boldogtalanságának egész mértékére és a magam lelketlen, önző szerepére.

Szerettem vallásomat, mert ötvözte a protestáns szigornak és a katolikus érzelmességnek. De mindig meghúzódom a magam külön hitével, amelyhez semmi köze nem volt soha egyetlen élő családtagomnak. Kijelentettem, hogy anyám emlékéért a magam szertartása szerint akarok megesküdni. Kicsimamának ez nem volt éppen ínyére, legfőképpen azért, mert egy kápolnaszerűen szűk templomban nem lehetett olyan fényt kifejteni, csődületet összehozni. Márpedig kifelé meg akarta mutatni, hogy nem lopat ki engem házából, hanem megadja a módját távozásomnak. Vőfélyeket, nyoszolyólányokat toborzott össze, jórészt saját családjából, s a két öcsémmel vitette fátylamat, uszályomat. Legnagyobb sikere mégis Imrének volt az egész díszes esketésen: csak most látta meg városom, milyen jóvágású, férfiasan komoly, igazi úri emberpéldányt választottam magamnak.

A közönség frontját a vármegye asszonyai alkot-

ták, a háttérre nem emlékszem, nem emlékezném, ha nem történik az a döbbenő felfedezésem, amely sokára fullánkot kevert boldogságom mézébe.

Arról volt szó, hogy Palkó is vőfélyem legyen, de ő lemondó levelet írt meghívásomra. Nagyon jól megokolta elmaradását, bennem mégis rossz érzést hagyott vissza elutasítása. De forгатagban voltam: az előkészületeknek, terveknek abban a sodrában, ami ilyenkor elveszi az időt az elmélkedésektől, sőt magának a boldogságnak a kiélésétől is. A meghívók, a fehéreneműk, a ruhák, a csokor, a villásreggeli, a templomdíszítés, a karéneklők felkérése ... Minderről én szívesen lemondtam volna, éppen csak Imrét, a fátylamat, apám és nagyanyám csókját, papom áldását áhítottam ebben az órában. De még apám parancsa alatt álltam, s ő viszont a kicsimama befolyása alatt minden társadalmi kérdésben.

A kápolna tömve volt, és minden úgy ment, ahogy azt egy hiú és külsőségekre adó szív kívánhatta. A szőnyegeken rózsák hintve, az orgona, az oltár, a karosgyertyák, a szószék csupa élővirág, és nagy rózsaszín koszorúk függtek az ablakokon is. A nászinduló túrhetően hatott, s a násznép kifogástalanul festett ... Imrének csak apja jött meg, szép öreg kuruc, fekete magyarja vetekedett az apáméval.

„Nincs semmi gikszer“, olvastam kicsimama arcán a sárga csipkekalap árnyékában. És mégis történt valami bájos rendellenesség. Két öcsém között az indiánok háromesztendős húgocskája tartotta fátylamat — mert ő egyedül képviselte Lujza néném családját, ezt így módolta ki Bella mama. Eredeti kis mackó volt, aki megunva a fátylamra helyezett csokor őrizetét, körülnézdelt a templomban, s egyszerre hangosan felkiáltott:

— Né, az én nagymamám! — Átfutott az oltár

előterén, és a neki ismerősebbhez, kedvesebbhez pártolt.

Erre én is felrezzentem elfogódottságomból, oldalt pillantottam, s akkor, két férfiváll között, a kápolna falához támaszkodva, megláttam öcsém ólomszürke arcát. Tekintetünk találkozott. Pillanatokig egymásra meredtünk, akkor ő csendesen lesütötte szemét, anélkül, hogy moccan, elhúzódott volna. Megmutatta, hogy nem érzi magát illetéktelennek. Nem bánta, hogy fölfedeztem, de nem volt számomra semmi üzenete, csak pusztja jelenléte. Mint kelevény az egészséges tagon, úgy szökött ki a fájdalom a szívemen. De ezt a kínt most nem élhettem ki, a pap zárta a szertartást, odalépett hozzánk, külön megáldott és szerencsét kívánt, Imre a kezemet, apám homlokomat csókolta, nagymama keservesen sírt ... Palkót szemem és lelkem elől elveszítettem, mert most a tömeg is ellepett, kézszorításokkal, jókívánásokkal halmoztak el, s aztán a virágokkal díszített kocsiban ültem, Imrével és a három uszályhordozóval.

— Félttem, kinő a szárnyad, s elrepülsz mellőlem, olyan szép voltál — sügta férjem.

Rebbent felettünk a jázminnal befont ostor. Csakugyan repültünk, és végül ott álltam az ajándékokkal megrakott lábastükör előtt. Kristály- meg ezüstkészletek, szétteregetett csipkék, hímzések közül egy „Wiener Werkstätte“ agyagvázából sápadt rózsaszín violák integettek felém. Palkó ajándéka. Gyermekkorunk virágai: csak ő tudhatta, hogy minden virágok között ezeket a legjobban szeretem, hűségükért, mely tavasztól hóhullásig virágoztatja őket. Rövid villásreggeli következett a főispán bácsi vicces köszöntőjével, aki engem „leányasszonyká“-nak szólított. A fátylat a Madi szedte le rólam, darabkát kérve belőle „szerencsehozónak“ — és már a vonat-

ban ültünk, illedelmesen, mint két testvér, közöttünk a violacsokor.

Pesten kész kis lakosztály várt bennünket, édesapám rendelte meg számunkra, gondolom, némi otthonpótlék gyanánt. Mégis, amikor átléptem küszöbén, egyszerre nagy idegenség fogott el. Most tudtam meg, mi az, egy kofferrel menni férjhez! Nem volt egyetlen ismerős zug, egy kézimunka, egy párna, egy képecske legalább, ami a múltról beszéljen velem. Ó, ha bár egy régi cseléd állhatott volna mellettem meghitt okosságával! Szia, vagy akár a kis mokánytehén!

Fehér pártás, kötényes szobalány kérte „a nagyságos asszony“ rendeléseit a fürdőre nézve. Fellelegzettem, amikor eltávozott, s bementem a magam belső szobájába, hogy gyorsan és egyedül öltözzem át, hogy magam vegyem elő hálóingemet is. Nagy olasz rézagy állt az alkovban, már éjszakára vetve a virágos selyempaplannal. Ez is idegen, minden idegen, de mégis-mégis: a violáim. A Palkó violái. Azokat jó lesz ott tudni a fejemnél. Reszkető, ügyetlen kézzel vizet töltöttem az ivópohárba ... Hanem akkor egyszerre mindaz rám szakadt, amire mostanig nem értem rá gondolni. Palkó visszamondása a vőfélyi tisztról, aztán jeladástalan megjelenése. Meztelen igazság szerint csak úgy kívánt ott lenni életem nagy pillanatában, hogy bármikor eltűnhessék, ha túlmegey erőin a feladat. Tehát ennyit ért az éveken át mutatott önuralma, félreállása! S milyen furcsa, hebehurgya fegyelemmel nézett farkasszemem velem, nyelt is egyet, mint aki víz nélkül nagyon keserű orvosságot próbál lenyomni a torkán. Aztán szemlesütése, akár ha elbújnék saját szemhéjai mögé, és mégis dacos, mozdulatlan odaszegződése a kápolna nyirkos, gyöngyszürke falához! Mint vesző vágott most végig rajtam egész közös árvasá-

gunk, felbízsergetek bennem drága örömeink, melyeknek egyformán voltunk részesei, közössé tervezett jövőnk, amelynek, íme, szökevénye lettem. Ha nem is tehettem magamnak szemrehányást a más iránt fellobbant szerelemért, de én testvériségünket is elárultam, baráti szövetségünket, és otffelejtettem őt az egyedüllét kietlen tájékain.

Könnyeim némán kezdtek aláperegni. Hang nélkül, szívszaggatóan sírtam.

Künt, alattam Budapest derengett megcsappant háborús fényeivel, zsidbasztó lármáival, dzsungel, idegenség; hátam mögött, a túlsó szobában Imre les rám, igen, les, mint zsákmányára — féltem most tőle, akár hatalmas, rossz szándékú fenevadtól —, s nekem csak egy szegény csokor violám van, és hiába tanultam könyvből, holt és élő, kiszolgáltatott példákon az ember titkait, most csak egy szeppent árva gyermek vagyok, és jó volna Palkó meg a kicsikert az ablakunk alatt ...

Csak azért mondom el mindezt, mert ez a rövid ideig tartó félelmes keserűség bocsánatomra szolgálhat, hiszen olyan pillanatokban rohant meg, amelyeket legfőbb boldogságom idejéből szakítottam ki.

Imre lépett be, és láthatóan megdöbbsent csüggedt állapotomon. Leült az ablakmélyedés karszékebe, magához vont, mint síró kisleányt, hogy arcunk egy szintbe kerüljön, és csendesen faggatni kezdett. Megbántam, hogy eljöttem vele egy isten tudja, hol végződő nászútra? Nem, ó nem. Hát félek tőle? Nem szabad félnem. Vagy talán kételkedem, hogy egész életén át nem a tenyerén — a szívén akar hordozni? Mindent hiszek, sohasem kételkedtem benne. Akkor hát mégsem vagyok boldog?

— Nem.

Ez igaz volt, nem voltam boldog!

— De hát miért, az isten szerelmére?

Most elárulhattam volna Palkót, mert kelepcébe kerültem azzal az őszintén elstutogott „nem“-mel. De akkor világosan láttam, hogy ezt sohasem szabad megtennem. Nem lehetek soha az a feleség, „akinek nincsenek titkai férje előtt“. Tartozom magamnak, tartozom a másinak, aki testvérem és mégsem testvérem, tökéletes, örök titoktartással, amilyen örök szeretettel is tartozom.

Odahajtottam fejemet férjem vállára.

— Bocsáss meg ...

Imre a hajamat s a vállamat cirógatta. Sokkal gyöngédebben, mint akkor először, ott a bálon, a nyílt emberförgatagban. Aztán, persze, kezét megszállta a remegés, elbotorkált, elbotorkáltunk, túlkergetődtünk minden határon, amit szájalom, emlék, testvéri hűség, idegenség, bizonytalan jövő korlátul vonhatott közénk. És eljutottunk a „mi ketten“ terra incognitáira*, ahol mégiscsak megtanulunk minden egyebet elfelejteni.

... Villi mesélgető hangja mind fáradtabbra vált. Kinyújtózott mellettem, s úgy elcsendesült, azt hittem, alszik. És ideje lett volna: künt a kakasok másodszor figyelmeztettek. Azonban az álom csak incselgett vele. Összerándult, mint akit jeges szellő kijózanít, felkönyökölt a párnára:

— A frontról csaknem egy év múlva kerültem vissza, bár szívesen Imrével tartottam volna halálig. De ezt tiltotta a háborús renden kívül értem való aggodalma is. Tizenhat tavasza volt, s én mindjárt nagymamához jöttem, segíteni a gazdaságban. Irtoztam a vajdaszállási társasélettől, csak az egyetem és a gazdálkodás közt választhattam. Palkót talán egyszer láttam, provizorkodott egy hadba vonult gyógyszerész helyén, és csak akkor kerültünk össze

* ismeretlen területeire (lat.)

hosszabb időre, amikor nyár végén menekülni kellett. Illetve nem kellett, apám helyén maradt, és nagyanyám makacs daccal főzte be ágyúszó mellett a paradicsomot. De kicsimamát, a gyerekeket édesapám már régebb elmenekítette, végül engem is útra parancsolt. S megjelent Palkó — kísérőnek. Három hétig cammogtunk egy marhakocsiban Szabadkáig.

Erről az Odüsszeiáról csak az a fontos mondani-valóm van, hogy öcsém végig férfiasan, helytállva kalauzolt bennünket, anélkül hogy velem bármilyen melegebb kapcsolatot vett volna fel. Mégis, az volt róla összbenyomásom, hogy most, mióta Imrét fogolynak tudja, jobban eltalálja velem szemben a becsületesen egyszerű hangnemet. Mintha lidércnyomás alól szabadult volna fel, hogy nem kell naponta átélnie a mi egybetartozásunk és tényleges együtt-létünk tudatát. Tartózkodása nem volt feltűnő, inkább nagyon természetes a nehéz körülmények között. Sokkal kevesebbet törődött velem, mint pár gyámoltalan, rászoruló vénasszonnyal, gyermekkel és főképp a Madival, aki Bella mamáék útra kelésekor hátszábája miatt lemaradt, és most nyakunkba szakadt. Végzetére! Mert mindjárt az első napokban, valahol Kocsárd tájékán éjszaka hozzánk kapcsoltak néhány újabb, a Székelyföld felől menekülő kocsit. A hebehurgya tolatás közben összeomlott a vagonunk végében felrakott csomaghalmoz, s épp a Madi koffere pottyant ki a félig nyitott ajtón, miután óvatosságból mindig legfelülre helyeztük. De csak szürkületkor derült ki a baj. Mondhatom neked, hogy a szegény pórul járt Madi csaknem kiugrott a vonatból, vissza akart gyalogolni Kocsárdig. S akkor láttam megint egyszer Palkó szívét. Leszállt, és órákig kutatott a sínek mentében, hogy a nyomorult portékát megkerítse. Mintha régi, gondtalan boldogságunk lett volna abba a bőröndbe zárva ...

Ugyanakkor a szomszéd kocsiban egy szerencsétlen gyermekágyas asszony esztét vesztve dühöngeni kezdett, mert a férjétől való búcsú után kilométerek múlva ébredt rá, hogy a karjában görcsösen szorongatott pólyából hiányzik a csecsemő — valószínűen kicsúszott és kiesett a hirtelen s rosszul bekötött csöppség, ki tudja, hol, merre; ilyen irtózatossá tragédiák közepette a Madi rögeszmés hipermnéziában* leltározta veszteségének pontos adatait egy viseltes zsebnaptár levelein. A kofferben az összes fehérneműihez, ruháihoz, kötényeihez való foltokat őrizte, és azonkívül volt kalapjainak szétbontott és felgöngyölt anyagait: lószőr és szalmapántlikák gombolyagait, fekete csillámmal kivarrt capote-okat. Csendes örült benyomását tette folyton omló könnyeivel s lila ceruzával elkent, mosdatlan képével, mialatt a másik vesztes sikoltozott, és ingét hasogatta le magáról. És Palkó mindkettőért nyargalt, telefonált, küldöncöket fizetett.

Ha valaha megjósolta volna valaki, micsoda borzalmak közt tudjuk meg a „titkot“! Most csak bámultunk egymásra, és én alig bírtam el könnyek nélkül a Madi kis nyomorúságának szívfacsaró panaszeit.

— Sehol, sehol azok a kelmék, még douce France*-ban sem kaphatni! Mi lesz, ha kötények, ingek szakadnak, miből új kalap? Fizetésből? Az Stiftbe** kell, öregségre!

Közben voltak éjszakáink, amelyeket a szabadban, földre ágyazva töltöttünk a nyomasztó hőségben. Lábaviszi talpamhoz simult, Palkó pedig köztem s a Madi közt pihent le, gondosan meghagyva egy

* Hípenmnézia: az emlékezet túlságos élessége.

* édes Franciaország (fr.)

** Stift (ném.) egyházi alapítvány

arasznyi távolságot a sok sanyarúságtól, rendetlen étkezéstől és főleg a fülledt vagonlevegőtől elgyötört testünk között. Rosszul és keveset aludtunk: hát el kellett beszélgetnünk. Sok szó esett szegény Cylinderről, akit nem sikerült elmenekíteni. A hajdani macskaszeladonnak újabb, bugrissá alakuló természetén Palkó néha elnevette magát, például azon is, hogy most már ő kap ki a háztetőkön vívott csatákban, és felhasított pofával, vértől csepegő orral kullog haza.

— Sic transit gloria ... *** — mormogta.

De sohasem bocsátkozott komolyabb kérdezősködésbe sorsom, lelkiállapotom felől. A múltat lezárta, és jelenem tabu volt számára, így mutatta.

Mégis, egy epizód emlékét őrzöm a menekülés idejéből, ami talán jelentett valamit a türelempróba végtelen hosszú, színtelen és szomorú napjaiban. Egy bírhatatlanul rekkenő napon ott állingált szerelvényünk Brátka táján, kitolva egy mellékvágányra. Szédületes egymásutánban, nappal és éjjel robotgattak a katonavonatok mellettünk. Az izzó vagontető s a nagyon szívemre menő katonalárma elől a Sebes-Körös hűvösebe menekültem, jóformán egész napon át fürödtem. Ettől aztán alaposan lebágyadtam, és mélyebben is aludtam el a rendesnél. Éjfél után, amikor egy strázsáló útitárs rözsét dobott a lábunknál égő tüzekre, kábultan riadtam fel az akaratlan helyzetre, melyért az álom öntudatlansága volt felelős; hanyatt feküdtem a pokrócon, teljesen beburkolózva, de fejem Palkó vállába fúródott. Mindenki aludt, kivéve az öröket és talán Palkót. Mintha otrombaságon kaptam volna rajta magamat, égető megszényenülésben, de nagyon óvatosan húzódtam

*** A Sic transit gloria mundi (Így múlik el a világ dicsősége) latin mondás parafrázálása.

vissza. Jobb oldalamba fordultam, fejemet lopva tettem át a kis díványpárna alsó felére. Azt hittem, helyreütöttem a világrendet — de akkor hallottam Palkó fojtott, éber sóhajtását. Hogy mennyi ideig aludtam vállára borulva, azt soha meg nem kérhettem, de hogy ez a nem akart ajándék nagyon megbolygathatta, az kétségtelen előttem. Tudom, mit jelent, ha a lélekben nagyra táplált szerelem egyszer belekóstol a megkívánt test közelségébe.

Amikor Szabadkáról hazatértem, ott találtam őt nagymama mellett. Hű gondviselőnk volt igénytelen, szinte észrevétlen utánunkjárásával. Pár napot együtt töltöttünk, s akkor megéreztem rajta azt a furcsa nyugtalanságot, amely állatokat lep meg közelgő nagy veszedelmek előérzetében. Különös búcsút vett tőlem. Valami olyasfélére tett célzást, hogy mostanig provizorkodhatott, mert az ország határain túl folyt a háború, de a székely faluk füstjét idáig érzi, s nem nézheti a pusztulást egy patika ablakából. Egyébként pedig úgyis újból sor alá kerül, s nem volna semmi baj, ha ezúttal alkalmasnak találnák. Nemsokára aztán tudatta is a nagymamát, hogy be van osztva egy hadikórház gyógytárába. Sőt, az őszi hadjárat után Vajdaszállásra tért vissza, frontkiképzésre.

És akkor sokban kicserélődött. Némi keserű önérzettel viselte sorsát, hangoztatta, hogy most már ő is egész férfi, és belőle nem lesz fogoly, mint Imréből, ő otthagyja a fogát. Párszor keményen találtam rászólni, hogy ha sötéten is látja jövőjét, minek csüggeszti környezetét és főképpen a szegény, tanácstalan nagymamát. De aztán rá kellett jönnöm, hogy Palkó dehogyis fél: nem a haláltól fél. Az üres kéztől, amivel ki kell mennie az életből ... És én, én utánafutottam Imrének a hadikórházig, a reflektorok eget seprő fényéig, az ágyúk torkáig — de

vele szemben csak erkölcsi feddéseim voltak, miközben azt a bizonyos mesebeli, Imrével való újratalálkozást tartottam szem előtt. Arra őrizgettem, pácoltam magamat „tisztn”. Minden élettényem, testi és lelki funkcióm erre a viszontlátásra összpontosult. És, látod, ma már nemcsak sejtek, de majdnem tudok valamit Palkóról, amire ő hivatkozhatott volna velem, rideg magatartással szemben. A moriturus* hatalmas ember, mindenkinél hatalmasabb! Hát még ha maga is részes sorsának kijelölésében! Azonban Palkóban nemcsak büszkeség, de valódi férfiaság is van. Hallgat és cselekszik. Egyszer erről is kibeszéljük magunkat — későn, jóvátehetetlenül persze: ahogy halottakról, életükben ellenük elkövetett mulasztási bűnökről. Mert hiszen minden mindegy, oly mindegy, mintha Palkó máris elesett volna, miután elengedtem, menjen és vesszen, egyetlen valóban emberséges gesztusom nélkül. De ha te azt hiszed, hogy lesz még valaha is igazi lelki nyugalom az életben! Nem. Nem tudom, és nem fogom soha tudni, mit kellett volna cselekednem.

Sokára volt, amikor megszólaltam:

— Villi. Te magad kuszárod össze a fojtogató szálakat. Itt nincsen semmi dilemma. Te nem tehetsz mást, mint hogy tisztán várod az uradat. Van-e a világon törvény vagy fórum, észbeli vagy erkölcsi, amely előírhatná, hogy vágyódás nélkül kegyes engedményeket tégy egy férfinak?! Nem gondolsz rá, hogy kővé merednél, húlnél karjai közt a tett iszonyától, természetellenes, minden hajlamodat megtipró erőszakosságától? Én magát Palkót sem értem, végeredményre sóvárog, ami nemcsak hogy lehetetlen, hanem egyszerűen nincsen. Az odaadásodat kéri, pedig csak elszenvetnéd őt, ami nem ugyanaz. Te

* Halálba menő (lat.)

mondta egyszer egy szerelem nélkül kötött frigyre, hogy a férfi szerepe pusztán egy piócéé lesz, amit eltűrnek, és aztán leráznak ...

Mint mikor az órák óta kifogott halat az indiánok a parázsra dobják, s a régen holtak tetsző állat hirtelen csapkodni kezd: oly rémületes, görcsös rándulatot éreztem meg most Villin, ahogy ott feküdt mellettem, paplanom alatt.

— Milyen durva, milyen ronda hasonlat ... én kreáltam, igaz. Az ember olykor hihetetlenül kegyetlen és szemérmetlen mások helyzetével szemben. De... te is kegyetlen vagy. Elfelejtetted, hogy én Palkót szeretem, és kimondhatatlanul sajnálom is.

És mintha sajtató csapdából tépné ki magát, elfordította a beszéd menetét.

— Nagyon késő lehet ... A Korona leáldozott. Melletted maradhatok? Ez jót tenne ... a nehéz álmok ellen.

Könnyű, rugékony teste rám tapadt, térde meztelenül érte térdemet; mint indás virág, úgy aludt el rám fonódva. Kibeszélte, kivallotta, talán ki is sírta magát, hát most pihent a valóban egészségesek, egészek álmával, akiket mindig, akaratuk ellen, erővel is újraszül a természet. És mialatt lassan elnyugodott, megéreztem, milyen jót tesz neki ölben aludni, pedig sohasem aludt anyaölben.

Vérről álmodni váratlan fordulatot jelent. Szótlan, elszemérmesedett másnapunkra korai, borongó este jött, hamar behúzódtunk az ebédlőbe. A nagymama meg a gyermekek kedvéért elővettük a kártyát, libáztunk, mert ahhoz a legkisebb is értett. Szinte kivétel nélkül a nagymama maradt kövér pakli kártyával libának, amin sikongva nevettek az unokák, csapták az asztalt, gratuláltak, és az ötödik, tizedik játszma után féktelenkedő kedvükben rangokat osztogattak a póruljártaknak: töltött liba, em-

deni liba, gúnárkirály. A nagymama békén túrte mindezt, ma volt benne valami bánatos és nagyon tiszta nyugalom.

A veranda felől hólyagosan fűjdogálta be a hűvösödő este a szűnyoghálót, én csak annyit láttam, hogy az öregasszony leteszi kezéből a kártyákat, mosolyfény szivárog szét arcán, léptekre figyel, mélyek óvatosan, mint meglepetésül lopódzóé, a kőgrádicson közeledtek. Az öregasszony most felállt, lassan megindult a veranda felé, s a széltől csapkodó hálón keresztül, belebonyolódva, remegve átölelte Palkót.

Ó, a nagymama mindent előre tudott.

— Szikszit* — mondta, búgta a fiúnak, mert szokása volt a gyermekkorában ráragadt kis német tudományával élni. — Visszahoztalak.

Igen, az a ráncos, szeplőtől is kikezdett, inas kéz járt itt közbe. Levelet — nem, imádságot — küldött szigorú alispánfiának, aki elintézte, hogy Palkót egy később induló menetbe osszák be. Két hétre menjen haza erősödni, nincs kellő kondícióban.

A fiú szelíd, hallgatólag, valamiképpen nagyon „visszatért” volt egész este, mintha maga se hinne sorsa e váratlan kanyarában. Tompult gépiességgel végezte azután is régi házi teendőit, s egy-két nap múlva ilyen felvilágosítást adott Villinek, aki majdnem alázattal vonta kérdőre:

— Igazad van, bocsássatok meg, hogy gyarlóbb szolgátok vagyok, mint akarnám. Valóban nem ti vagytok az okai apátiámnak. Ti a hajdani jóságosak vagytok, de én nem találok már vissza semmihez. Hallottál azokról, akiket mindjárt haláluk után felsír valakijük az első szenderből? Tudod, mit szoktak

* Helyesen: Siehst du?, Fonetikusan: Siegst? (ném.): Látod?

mondani? Soha egy sem örvend a visszatérésnek. „Én már olyan távol és jól voltam, miért nem hagyok elmenni?“ Én is messze voltam, átestem az elszakadáson, és mentem megadással a magam útján — de nagymama visszasírt még egy utolsó szenvedésre!

Ez a beszélgetés a gesztenyesor kőasztala felett ment végbe. Látom őket máig a templomforma búvóhely zöld homályában: a naptól átvilágított levelek, mint ezer kitért ujjú, remegő kéz lebegtek felettük, és látom az arcukon, hogy akkor Villi volt a szerencsétlenebbik. Mert ő még vergődött, viaskodott, változtatni akart, Palkó azonban az örökre búcsút vettek békés, bánatlan dermedtségébe fagyott bele.

Amikor közeledni láttak, lassan felálltak, felém jöttek. Szobánkba érve, Villi csöndesen maga elé mondta:

— Néha nem az ember, néha a sors cselekszik helyette ...

Másnap reggel kezdődött a Héjaszó nevű gyümölcsöspusztában a körteszüret. A Héjaszó bizonyára a hé aszóból torzul el, és meleg völgyet jelentett, de erről itt már senki sem tudott. Mindenki a héjakkal hozta a nevet összefüggésbe. Pedig ott csak némán keringő ülük kísértettek néha, de oly magasan, hogy Isvány bá, a zsellér, sajnálta elpuffantani rájuk a puskát úgy bizonytalanba. Ellenben, mert zárt, katlanforma ölében pompás koraságokat termett mindenfajta gyümölcsben, szeme fénye volt a háznépnek. Kezdte az epren, a cseresznyén, és befejezte a legsúlyosabb fajszlókkal. Mindebből persze az unokák csak a Csabagyöngyét, az Amsden barackot s a császárkörtét érték Bágyréven. Legfontosabb ünnep nekik a körteszüret volt, napokig tartó komoly el-

foglaltság, amikor este kerültek haza a szedésből, csomagolásból.

Azon a hajnalon jól megelőzve a rekkenőséget, mely ott ígérkezett az ég felhőtlen sápadtságában, a nap szúrós fénypilláin, öten hágtak fel a bivalysze-kérre, garmadába rakott ládák, kosarak közt szo- rongva a pokróccal bekötött deszkaülésen: Villi, Pal- kó, Iduka, Tami meg én. A nagyobb félvérek a nagy- mamával együtt a paphoz készültek délutánra, Sá- muelt köszönteni. Kocsisunk Hanifka volt, az apró, rücskös képű tatár fogoly. Pompás legény, igazi puszták fia, aki megszokta, hogy Isten és ember messzi- ről vigyázza minden tettét. Nem értett semmiféle hamissághoz, mérget vehettünk szavára, indulatára. Különös volt, hogy Szia nem állhatta, azt mondta, fél, hogy megálmodja, de Fikának jó volna, az ura úgymint fődnymorékon tért haza a hadikórházból. Mi értelme, hogy attól olyan szapora, mint a házinyúl! Ha már hol tojós, hol kotlós, legalább válasszon olyan kakast, amelyiknek megvan mindkét lába, a csudába! Szemérmetlenül kacsingatott, integetett ket- tejükre az elinduláskor, mintha máris tudna róluk valami tilalmasat. Mert a két asszonytestvér is velünk tartott, gyalog vágtak neki a harmatos, hajnali gyü- mölcsbereknek, a hegygerinc rövidebb ösvényein.

Mi lent kocogtunk a szűk keréknyomos völgyi úton, a „szerecseny tehenek“ húzdogáltak a világ legtürelemesebb, legközönyösebb kényelmességével. Nagyon szerettük a két fekete szörnyeteget: Mund- rucát meg Flórikát. Egyetlen veszedelmes szenvedélyüktől tarthattunk: a völgy mélypontjain pocso- lyába gyűlt meg a hegylábból szívärgó forrásvíz, s ha nagyon kimelegedett az idő, belecsücsültek, és es- tig senki ki nem verte őket a vasszürke, hűvös tej- felből.

Hanifka egész úton jól tartott minket kedvencei-

nek bolondériáival; kivált mulattunk azon a tisztes szokásukon, hogy csupán nőszemélynek és annak is csak nótaszóra adják le a tejet. Eldicsekedett nekünk hogyan tanulta ki őket, s fogott ki rajtuk kalács-sütős, pulykamelleyesztő ünnepszombatján, amikor nem jut asszonykéz a szeszélyes állatokra. Kacagó fintorokba futott össze ráncos képe, hogy amikor férfi alakjában próbálta a fejést, kővé meredtek a sötét tömlők. De bizony kölcsönkérte Fika surcát és Kicsiágnis fejkendőjét, aztán szépen fújni kezdte, hogy: „Csubárikí, csubcsíkí!” — hát úgy megpuhultak, és csorrantották a vastag fehér édestejet, mint a vízipuska.

Közben bosszantottuk is Hanifkát. Kérdegettük, hány feleséget fog tartani, ha már jó mohamedán. Pattogva, mintha szilvamacskát lövöldözne ránk, oktatott:

— Nincs mohamedán. Mohamedán azt tesz: Mohamedet imádok. Nem imádok Mohamedet. Allaht imádok. Allaht imád jó muzulmán. Muzulmán vagyok.

Csupa tömondatokban beszélt, de leendő házasságairól még tömondatot sem ejtett. Nem lehetett semmiféle asszonydolgot rásütni soha. S ha faggattuk, mit szól a falu szépeihez, azt felelte:

— Jó muzulmán nem beszél asszonyokról, se magáéről, se máséről.

Lépésben kanyarogtunk fel a Héjaszó szerpentinén az oldal közepéig, ahol egy simább, kiképezett teraszon épült Isvány bá zsellérháza. Olyan lakás volt ez, hogy nemigen lakta senki. Isvány bá a telet a faluban töltötte leányánál, első gyümölcszsunduléstől kezdve pedig csergettyűvel, puskával a tagot kerülte. Aludni ide-oda húzódott, maga fabrikálta kocsányfedelek alá, hogy soha tolvaj ne tudhassa, merre kuttog ökelme.

Pedig a ház jóval csinosabb volt, mint az átlagos zsellértanyák. Szép, verandás tornác fogta körül, s a pitvaron kívül, amelyben a kéménykas alatt sütőkemence meg szabad tűzhely állott, kis kamarája és tágas, gerendás elsőháza is volt. Keskeny, gyékényből font ágy, súrolt fenyőfaholmi bútorozta, s kifakult virágos kartonfüggönyök hintáztak meg az ablakon, mikor messze kinyitottunk mindent, hogy a lakatlanság áporodott szagát kikergessük a vályogfalak közül.

A házikó jómódja régi, szomorú emléket idézett: Palkó édesanyja élte itt utolsó hónapjait az orvos rendeletére. Ide vonult el gyógyíthatatlan két bajával: bánatával és vérszegénységével. Egy csendesen kialvó szenvedés mélabúja még ott kísértett az örök-re elhagyott szobácskán.

Mialatt Villivel ketten rendezgettünk, a munka künt javában megindult. Szia, Fika meg Hanifka ágról ágra mászkáltak a hosszú marok végű szedőrudakkal, a gyermekek hordtak, Palkó válogatott, s a vén Isvány bá ügyesen széna közé, ládába, kosarakba csomagolt. Enni szabad volt akármennyit, a túlélettekől, férgeséből, de a császárkörte gyorsan jóllakat, és Fika különben sem kóstolt falatot sem. Állapotos volt szegényke, s a jóságos nagymama hiába rendelkezett, hogy hordjon, s ne másszék a fára.

— Hát a macska? — dűnnyögte a figyelmeztetésre. — Sze' utolsó napjáig szökdécsel a háztetőre!

Villi Palkó mellé állt, és törülgette a még harmatos példányokat, mikor pedig felszikkadt a világ, maga is az ágak közé penderült. A kihevülő délidő meghozta ajándékul a harangszó foszlányait, akkorig Isvány bá felszította odabent a szabad tűzhelyen a venyigeparasztat, és felmelegítette a vetrecét, amit a nagymama ebédre pakolt dolgosainak. Fika viszont a térdére csapott rongy között szorongatta már

a láng fogta vasfazekat, s kavarta egy rúddal a tömött parasztpuliszkát. Nénje egy szál fehér cernát lógatott a kezében, majd azzal szeletel, az tiszta munka. És látva, hogy a gyermekek elködörögtek, nem állotta a hergelődést sem!

— Ügyelj a pendejedre, bekormozod, hátha megtalál matatni Hanifka!

— Te mind cseréled a változóidat! — mormogta a mokánytehén egykedvűen.

Letelepedtünk, mi az asztalhoz, a cselédnép a földre, és agyonettük magunkat, mert a sok édes gyümölcsre nagyszerűen csúszott a finom disznóvagdalékból, hagymából, tejfelből és borecetből készített savanykás húsétel. Közben iszogattunk is, csakhogy italunknak megvolt az Alsó-Maros menti borok általános hibája: felette nehéz, szédítő folyadék, úgyhogy csak töméntelen hígitással bírtuk.

Isvány bá tempós fontossággal hordta elő a jeges odorbúl a behűtött borszéki vizeket, azután kinyitotta uras bicskáját, melyen dugóhúzó is adódott.

— No lám, aki legény, kihúzza a parafát! — s odakínálta a húzót Taminak.

Ekkor történt valami semmiség, valóban oly jelentéktelen s mégis oly emlékezetessé váló, mint hajdan a nyakkendőkioldás. Villi felugrott, leseperve sárga dirndlikötényéről a puliszkamorzsákat, és kikapta Isvány bá kezéből az üveget meg a bicskát.

— Majd én! — Háttal nekünk leült egy fatönkre, keményen térde közé szorította az üveget, s neki-gyürkőzött... talán túl erősen is. Reccsent az üveg, a víz arcába freस्कelt, és a cserepek csörömpölve hullottak a kijárt, kérges földre.

— Ezt megcsináltam! — kiáltott fel. — Nem a víz, víz van még, de a vadonatúj kötényem!

— És a térded, Villi?

— Semmi ... remélem legalábbis ... — És még

mindig hátat fordítva lehajolt, talán fölemelte szoknyáját, és lábát vizsgálgatta. — Ki tehet róla, hogy hitvány a hadi portéka, és a borszéki víz még mindig a legtöbb szénsavat tartalmazza! Kicsit piros a jobb térdem, de csak megnyomódott. Szia, seperd össze a cserepeket!

Most már felénk fordult, sokat, hevesen beszélt, s vér futott az arcába. Sárga mullköténye végigrepedt, csúf, nem is száلمي szakadással, mely rosszindulatú, mint a zúzott seb.

Ebéd után lehúzódtunk erre-arra, én Idukával az elsőházba, a gyékényágyra. A jóllakott, jól emésztő, vaseszségű kis amazon azonban süttöt-fütött, mint a kemence, elrontotta álmos kedvemet, hát rövidesen kiszöktem mellőle, s szokott hóbortom szerint magányos fölfedező útra indultam. A körtefák alatt alvó alakokra bukkantam, az ördög számolta őket. Csak Tami volt éber, apró fehér kavicsokkal vígan pedgyezett, kancsalra torzult szemmel vigyázva, hogy ügyesen repítse hol a markával, hol a keze fejével a magasba, egy szemig kifogva ismét valamennyit. Csoda módon Isvány bá is szundikált, cifrán horkolva olyan keskeny és rövid padkán, amelyen más még ülve is elfáradt volna. Folyékony, rebbenéstelen, száraz meleg ült a szőlősorokban, mentükön kimásztam a tetőig, ahol valami ócska erőd utolsó falai porladoztak. A falu onnan volt, hogy a tatárvilágban s más dúlások alkalmával ide menekült a nép, míg elzúgott a veszedelem.

És csakugyan régi őrtorony alaprajzára vallottak az aszú gazzal benőtt falak s főleg sziklaszerű szilárdságuk, mely csak az idő morzsolásának engedett. Egy csak a szentlélektől fenntartott kapuív alá lépve, a kövezett udvaron felrakott szénaasztag mögül kötekedő viháncolást hallottam, s ez megállított. A férfihangra nem ismertem rá, csak azután, amikor

Lyubó, a szerb fogoly elém került a gazdaságban. (A foglyok ma a hegy hátában sarjút forgattak, de hogy miképpen, került ide a szikár, vadfekete és szűrös szemű férfiember, ki tudná megmondani.)

A viháncoló asszony Szia volt.

— Egy szöcske ... jaj a bestelen! — sikongta.

— Szénában így van, várj, kifogom.

— Menj az ördögbe, hiszen te ...

— Hogy találjam el, amikor annyi fene ránca van a fersingednek!

Dulakodtak, de az asszony talpraszökött.

— Kell fussak, s az üveget is visszategyem.

— Hát a szöcske?

— Maj kitanál, ahon betanált.

— Vaj' kifogom az éccaka?

— Ha be tudsz gyünni a kócslyukon.

Akkor már a szőlőrendekben álltam, ha tilos is az ilyen begázolás. Szép madárka ez, tűnődtem, ahogy elsuhogott mellettem, megcsapkodva a nagy, gálicpettyes szőlőleveleket szoknyája szélével. Repült valósággal, meztelen lábujjai alig érték az agyagos földbe vágott lépcsőfokokat. Egy kis bort csent a szerbjének, azt hozta ide, no meg hozta, lopta saját magát. Ebéd után ásítózva, lustán tápázkodott fel a körtefák alól, hogy nem tud aludni Isvány bá „gordonálásától“, s lemegy a diófák alá, ahol csend van. Vajon beáruhatom-e? A cselédnép méltán gyűlöli a bemártó vendéget. Miközben magam is megindultam a tanyaház felé, utánagondoltam egy régebbi afférjának. Az is csak azért maradt fejemben, mert fura kicsengése volt a pörpatvarnak. Akkor történt, amikor egyetlen éjszakára kijött az alispán bácsi. Szia még délután hazaugrott, hogy temérdek a házi baja. A nagymama hát utána futtatott, mert a vendég récesültet kívánt, s a récekoppasztás hosszú türelem és lelkiismereti munka. De nem lelték sehol a me-

nyecskét. „Koslat valamerre“ — mormogta Vénágnis, pedig ilyesmit csak Cilinderről mondott szerelem évadján. „Erősen mehetnékje volt!“ Este aztán, a kizökkent házirendben összemarakodtak, ahogy két szekér ront egybe a torlódásban. Ágnis ráolvasta Sziára, hogy hazugsággal szökött meg, aki pedig hazudik, az lop is, és aki lop, az parázna is. A civakodás úgy elfajult, hogy a nagymama vacsora utáni kiadásnál lepirongatta a szakácsnét, de az fenntartotta, hogy a belső nem is égy görbe úton jár. A körmösségét például az bizonyítja, hogy minden fersingén zsebe van. Abba lehet eldugdosni a csirkecubákokat s tortaszeletet, kolbászvéget.

— Ejnye, hát zsebkendőt tán nem?

— Éppeg! S az is mire jó, az a szagasított zsebruha? Az a sok finnyás kényeskedés? Tisztességes asszan nem jószagú örökkétig!

Akkor láttam a nagymama szigorát és tanácsatlanságát. Úgy megdöbrent a nyílt vádra, mintha közeli családtagjának tört cserepeiről hallana. És ő, aki még a gazdaság dolgaiban sem igen támaszkodott a fiára, most elébe vitte a dolgot, mintha attól tartana, hogy Szia elfajulása a házra is árnyékot vethet. Ezt pedig férfiak tudják jobban megítélni.

— Ágnis vén hisztérika, meg kell rostálni, amit mond, mamókám.

— De ha csak egy szó is igaz mindebből, már megutáltam Sziát!

— Úgy kerek a világ, ha jóvérű menyecskék is vannak benne. Aztán hát régi igazság, hogy a kikapós fehérmép a jódollgú!

— Ezt én így meg nem szenvedhetem. Nekem becstelen nőszemély ne nyúljon ágyamhoz és ételémhez!

Most a szőlőhegyen megértettem a bácsit. Tudta ő jól, mire kell taksálni Sziát. A férfiaknak hatodik

érzékük van ehhez, kiszimatolják a megkísértheség illatát, sugárzását a nők körül. De tudta ő azt is, hogy a mai világban az ilyen munkaerő pótolhatatlan, amikor a férfínépet a háború kiszüretelte a faluból, s az asszonyokat felfújta a hadisegély. Fő, hogy a nagymamának igazi könnyebbsége van vele, lám, csak egy délután nem lették, és máris összement a régula.

Mert ez aztán dolgozott is kettő helyett. Még arra is vállalkozott az egész napi hajladozás, ágról ágra szökdösés után, hogy hazavisz a fején egy nagy kerrek kosarat, gyümölcscsel, veteménnyel a ház szükségereire. Pedig Villi jól kihúzatta velük az időt.

— Instálám indíttatni, a völgybe hamar estveledik, kisasszan (Isvány bának örökre kisasszony maradt.)

Előállott a szekér. Mundruca és Flórika püffedre ették hasukat sarjúból, mézédés kóréból, amit a kukoricásban törtünk nekik. A tőgyük is feszült, és esti honvágý süttött ránk jámbor pillantásukból.

— Palkó meg én Sziáékkal tartunk gyalog. Nem szabad az állatokat úgy megterhelni.

Ez a legtermészetesebb intézkedés volt Villi részéről, különösnek csak azt találtam, hogy darabig még utánunk jött a szekérúton, pedig az ösvény a zsellérház mögött, s éppen velünk ellenkező irányba kaptatott a falu felé. Mintha Isten tudja, milyen messze szakadnánk egymástól, még láttam egy fordulónál ott állingálni a földterasz szélén, a nyárvégien kopaszodó ribizlibokrok előtt.

Valami megmozdult akkor bennem, szerettem volna inteni neki, mint induló hajóról, vasútról szokás. De akkor csendesen elfordult már tőlünk, és visszaindult a tornác felé.

A nap gyönyörű sárga uszályt hagyott még az égen, amikor begörögtünk az udvar krumplikövére.

A ládákat le sem rakták, hajnalban mennek tovább az ökrökkel a városba. A nagymama éppen vetkőzött: az imént tért meg a Sámuel-napi köszöntőből, a fiúk sem voltak elő, az ifjú félvérek hát rendes tempójuk szerint a konyhába rohantak kifaggatni Ágnist, hogy mi lesz a vacsora.

Közben megjött a két menyecske is. Szia súly alatti nehéz léptekkel a grádicson, de gyertyaegyenesen a fején hordott kosárral. Ablakomon át láttam őt a nyugati ég sárga fénykárpitjába rajzolódva, és ismét megcsapott a belőle áradó heves, majdnem perzselő életöröm és életvágy. Ez erős, fiatal, és nem törődik a világgal!

Könyökig habosan mosdóm felett álltam a félhomályban. Akkor benyit hozzám a nagymama, és ijedt, fakó hangon kérdi:

— Tudsz te róla, ami Villivel történt?

Lefutott rajtam a hideg. Hát mi történhetett, istenem?

— Hallom, úgy felhasította a talpát, hogy nem volt képes hazajönni.

Bemártottam arcomat a vízbe. Aztán leültem, és hirtelen rám tört döbbenetemet a törülközés elfoglaltságával lepleztem.

— Ebben az esteledésben ma már nem tudok érte fogatot indítani. Még ha bizhatnánk a holdvilágban!

— És Palkó?

— Vele maradt, természetesen. Küldtek egy cédulát, olvasd el, lelkem, mert azt sem tudom, hol a szemüvegem! Nem érzi javát az a leánka, mindig a baj szélén mászkál.

Fika jött a lámpával, s őt faggattuk ki. A dolog kellemetlen volt, de Villit ismerve egészen elhithető. Mialatt Szia az utolsó kosarakat csomagolta, ő felmászott a „Villi fára“ — így hívtak egy körtefát gyermekkora óta, mert örökké azon tanyázott. (Volt

rajta nappalija, hálója, ebédlője a különböző ágcsoportokban.) Az „ágdíványon“ üldögélt, aztán inkább lecsúszott, mint ugrott, egyenesen bele a délben eltört borszéki üveg cserepébe. De nem jajgatott, csak nyomkodta a vért, a kölnivizét kérte és egy tiszta szalvétát a kivitt asztalneműből.

Levelét néhány jegyzőkönyvlapra firkantotta. Nincs semmi baj, éppen csak hogy nem tud gyalogolni, az egész mindössze egy karcolás. Tinike néni szobájában alszik majd, befogja az abroszt lepedőnek. Jó, hogy a pokrócok künt maradtak, egyiket Palkónak adja, neki a pitvarba csinál ágyat Isvány bá. Reggel küldjenek ki gézt, vattát, mosott lendarabokat, főként azonban nyeles bontófésűjét. Legfontosabb a fésű! Ez az utólag odavetett mondat nem tévesztette el megnyugtató hatását a nagymamára.

Vacsora alatt egyéb is elterelte a figyelmet más irányba. A két idősebb félvér magas kedvben érkezett meg a Sámuel-köszöntésből. A papnak serdülő leányai voltak, talpraesett, szigorúan nevelt teremtések, akiknél tekintély és becsület kérdése volt az ilyen vendéglátásnak sikere. Példátlan tisztség, tisztesség, szépen terített asztal várta a vendégeket. Most aztán csak úgy röpködtek a Sári, Klárica, Magduci, Erzsike nevek: így hívták a négy papkisaszszonykát. Sandri olykor el is pirult csatarászás közben. Annál inkább, mert rájárt a rúd, Berci ismételten meghergelte. Az uzsonnakávékát a pap néni töltötte ki, de Kláricának kellett egy rózsás „souvenir“^{*}-es bögréből kiosztani rájuk a tejfelt. Véletlenül Sandrinak is juttatott — holott ismert dolog volt, hogy idehaza csak szűrve issza. És amikor a fruska szégyenkezve akarta elvenni előle a csészét — házileánységán gagy csorba esett.

* emlék (fr.)

— Bocsásson meg, én vagyok a hibás!

Akkor a kamaszfiúból kikottyant a lovagiasság:

— Megiszom én magáér', ha fenéki is tejfel!

Ez félig sűgva ment, de az áspis természetű Berci elcsippentette, és most közprédára bocsátotta.

— Tejfelt adni, nagymama, egy fazékkal, merjen még kényeskedni! — és az apróbbak kiszaladtak, hogy hozzanak.

Így fűlt nagy felhangoltságba, zabja, újdonságokba Villi kis balesete, de a nagymama mégis nyugtalankodott. Magában tanakodott:

— Isványnak jó puskája van, s a kutyák megbízhatók ... az öreg éber is nagyon ... ilyenkor éresek idején egész éjjel kerüli a tagot ... De egy szót sem írt Villi, van-e náluk gyertya. Én a hajnaltól félek, akkorra nyáron is lehűl a levegő, és a pokrócok vékonyak. Bárcsak az ablakokat ne nyitná végre az a leánka!

Magamban maradtam, és nehéz szívvel.

— Egy üvegcserepbe ... de hiszen Szia összeszedte a cserepeket! S a Villi-fa eggyel feljebb áll, mint ahol ebédeltünk. Elugrott volna az üvegdarab?

Úgy vettem át az ágyat, hogy kilássak az éjszakába. Nem tudom, miért vágytam látni az égkárpitot, melynél szebb mennyezet már nem borulhatott volna a világ nagy hálószobája, alvói és álmatlan szerelmesei fölé. Örvénylett a sűrű csillag, mint ha lassan kimozdultak volna, és omolnának, elperegnének az örök törvényű bujdosók, elunva kiszabott, változatlan sorsukat. Velem szemben ott lebegett a Korona, Villi és Imre választott csillagképe: vajon nem pattan, gurul-e messze ma ennek a mennyei abroncsnak, mely két szívet, sorsot tartott össze a földön, valamelyik csillagszöge, nem morzsolódik-e szét a szeplőtlen, szép égi koszorú, ahogy a földön

minden elviselődik, kihibban öröknek hitt egybetartozásából?

Szia is fel-felrémlt bennem: és hátha csakugyan bebúvik a szöcskefogdosó férfi a kulcslyukon? Ezer és ezer kilométerekre mit álmodnak a foglyok, vagy álmuk sincs? Vajon csálnak-e ők is, hitetlenül, vagy hisznek, és csak a hitük van meg a száraz kenyérhez, földpárnához, koszló inghez?

És én miért nem háborodom fel, miért nem indultam meg, kezembe viharlámpát kérve, az elszánt félvérekkkel, a szelíd Hanifkával végig a hegyélen, ki Villihez, hogy mellé feküdjem a gyékényágyba, és megőrizzem a jövőnek, a boldogságának! Miért virasztok érte csupán, ahogy anyaszívek reszketik át leányuk első asszonyi éjszakáját: tiltakozva és tehetetlenül? Vajon megszűnt már a határvonal bűn és erény között? Úgy fekszem, mint a só, és nincs eleven, lódító erőm a közbelépéshez.

Éjfél felé az ég elfelhősödött. A párás, füledt éjszaka felbolygatta, rám uszította az előkert rózsaszín violáit, beteg pazarlással ömlött be most az illat a fény helyett. Akkor már tudtam, hogy nem lesz több szüret holnap, az idő elesősödik. S hajnaltájban meg is indult a permete, sírt vagy fürdött a világ, én meg ledobtam magamról ébrenlétem súlyait, s találok az elkésett álommal.

Későn kerültem elő, mire már elment a ruganyos lószekér Villi után. Amikor megérkeztek, megfigyeltem, milyen kapóra jött neki, hogy elmaradt a terhes munkanap, de az is, hogy agyonázva, sebesülve órákon át csak saját magával foglalkozhatott, és hogy beállíthatta életrendjét a kúrára és visszavonulásra. Kétségtelen, hogy önmagát és egész környezetét el kellett terelnie a lelkében feldolgozatlan élménytől, amelybe beleugrott vakon, mint az üvegcserépbe. Én legalább így láttam őt azokban a napokban, ame-

lyeknek hangulatát a nyári, tartós eső, a betegápolás és Palkó búcsúztatásának mélabúja szabta meg. De ennek a lábujjhegyes, fojtott szavú, ki-kiújuló gyöngédségű időnek volt bizonyos áhítatos, harmatos kedvessége. Villi jó tengelyül szolgált a körüle forgó történéseknek. Lábát a bágyfői körorvos naponta átkötözte. (A seb rosszabbnak bizonyult, mint ő hitte.) Sápadtan, megviselten s nála szokatlanul szelídségben és türelemben pihent, maga köré hordatva válogatottan csinos toalettcikkeit, könyveit, kézimunkáit. De leginkább Cilinder feleségével szórakozott, aki valóságos ápolónői hűséggel őrizte őt, mintegy meghálálva a saját betegágyaiban tapasztalt gondoskodást. Az emberek inkább fárasztották Villit, még postája sem érdekelte. Egyáltalán valahogy kikölkent saját magából, ahogy a bolygókat néha ismeretlen csillagvonzások térítik el rendes útjukból. De ezek a zavarok múlóak, nem mint Palkó kicserélődése. Mert a fiatal katonán halk, megbékült fény derengett, akárcsak a hívő novíciuson, aki végleg eldöntötte, hogy kilép a világból. A rászállott derűből valami a nagymamára is átsugárzott, a szegény öreg megtelt jót várással, és így nyugalommal. Olyan volt a természete: a jó elvárásában hinni is tudott a jónak bekövetkeztében. Áldott vaksággal segítette Isten!

Palkó pár nap múlva visszatért Vajdaszállásra. Megígérte ismét, hogy értesíteni fog, ha menetszázada indul.

A vasúti állomás tömve volt néppel azon a szeptemberi délutánon. Csakhogy ez nem a kíváncsiaknak, felizgultaknak és lelkesülőeknek dagadozó áradata volt már, mely az első katonavonatokat bocsátotta útra ajándékos kézzel, büszkén kótyagos szavakkal, a lélek legtávolabbi, felfedetlen zugaiba űzve vissza a gyáva rémületet. Csak hozzátartozók és

nagyon jó ismerősök imbolyogtak fel és alá a peron előtt, és a fájó megindultságot most senki sem palástolta. Az első búcsúztatások örjögő, cirkuszi népmutatványok voltak, ez temetési, döbönt szertartás. A pergőtüzes kőbe vájt olasz arcvonal árnyéka ért ma idáig, feküdt nehezekül a szívekre. Micsoda végzetszerű véletlen volt az is, hogy a kocsikat, melyekben az önmagukat vad nótázással zsongító fiatal legények összezúfolódtak, jobb híján hajlós, hamuszínű szomorúfüzgallyakkal díszítették! Máig emlékszem egy rongyos koldusasszonyra, aki a földön ült, ölében darab földfekete, földsúlyos kenyérdúccal. Katonafia mellette állt, és ő fel-felnyújtott neki a drága „hazai“-ból. Néha beléje botlottak az emberek, de ő csak ült, folyt a könnye, és morzsolta azt a sárdarabot, amit a hazától kapott, akinek ő sudár fiát adja most oda cserébe.

Palkó legelőször a nagymamától búcsúzott. Kezet csókolt neki, s a didergő öreg valami nagyon keserveset súghatott fülébe, és tapogatva próbálta átölelni. Az a macskamozdulat volt ez, amit sokszor elnéztünk a leggyengébb fiacskáját óvó, menekítő Cilusnál. De a fiatalemberen most kitűnt, hogy ez a néhány utolsó nap valóban férfivá érlelte. Különös révült forma állapotban volt ez időben mindig: mint ha szeme befelé bámult volna valaminő lelki színjátékba, amit alig fog fel, és amiben mégis, mint megtörtént csodában, hisz és felolvad. Most maga karolta át, szorította magához nagyanyját, és lendületével lefogta azt a régi ölelést.

— Mindig azt tanította, hogy ha hí a haza, menni kell, édes nagyanyám.

Villinek csókját nem fogadta el, vagy nem vette észre. Hirtelen borult kezére, mintha szertartást végezne, az én kezemig pedig már csak ujjá hegye ért el: fel kellett ugrani a lépcsőre, a vonat megin-

dult. Sokáig láttuk arcát — mert a pálya nyílegyenesen haladt —, utoljára mint elolvadó foltot csupán.

A koldusasszony még most is ott ült a kijárat előtt, öléből elgurult a kenyérdúc, rongyos szoknyájára néhány pénz volt odavetve. De ő csak bámult, mint megkövült szemrehányás a világ ellen.

— Szépen ment el, nagyon szépen ment el — motyogta a nagymama, s ő is pénz után keresgélt kötött retiküljében.

Nem tudhatom, micsoda ösztön vezethette, hogy aztán Villire nézett, és megkapaszkodott odanyújtott karjában, mintha az elbúcsúzás emelkedettsége és Villi között titkos összefüggés volna, és mintha neki tartoznék érte néma hálával.